

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GELİŞİM SÜRECİNDE İNSAN HAKLARI¹

(Human Rights in the Development Process of the European Union)

Dr. Aydın TURHAN²

ÖZ

İnsan hakları, tarihsel süreç içerisinde önemi artan kavramlardan biri olup, değişim ve gelişim göstermekte, insan haklarının korunması için çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. Uluslararası kuruluşlar içerisinde Avrupa Birliği kurumsal olarak insan haklarına önem veren kuruluşların başında gelmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra birlik fikri üzerinde yoğunlaşan Avrupa'da ekonomik nedenler ilk başta öne çıkmıştır. Ancak gelişim sürecinde Avrupa Birliği'nde ekonomik birliğin yanında diğer konularda da birlik fikri üzerinde durulmuş ve buna ilişkin antlaşmalar yapılmıştır. Bu süreçte Birliğin gelişiminde insan hakları kavramı da esas alınmıştır. İnsan haklarının geliştirilmesine yönelik olarak kurucu antlaşmalarda dahil olmak üzere çok sayıda antlaşmada insan haklarını koruyucu ve geliştirici hükümlere yer verilmiştir. Antlaşmalar birbirinden bağımsız olsa da birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olup gelişen şartlara göre düzenlemeler içermektedir. İnsan haklarına saygı Birliğe üyelik için şart olarak konulmuştur. Ancak insan hakları gibi önemli ve saygın kavram bile ülkeler arası menfaat çatışmaları nedeni ile anlaşmazlıklara konu olabilmektedir. Bu durumun birlik fikrine zarar verdiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, Avrupa Birliği, antlaşma, birlik, değişim ve gelişim.

ABSTRACT

Human rights, as one of the nations of which importance in increase during historic process, shows changes and improvements, and various regulations are being carried out to protect to human rights. European

1 Bu çalışma, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında "Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'de İnsan Hakları Mevzuatındaki Değişim ve Bunun Uygulamaya Yansımaları" başlıklı doktora tez çalışmamızdan türetilmiştir.

2 Tokat Cumhuriyet Başsavcısı ♦ turhanayd@hotmail.com.

Union, institutionally, is one of the leading institutions giving importance to the human rights among the international institutions. After World War II., especially economic reasons became prominent in Europe where the idea of union was centered. However during development process the idea of union was considered in other issues beside the economic union and the agreements related to these were done. Human rights notion also taken into consideration in the Union development during the process. To improve the human rights, provision protecting and developing human rights were given place in several agreements including the constituent ones. Even the agreements are independent of each other, they include provision according to changing conditions and completing each other. It is a must to respect the human rights to be member of the Union. However, the human rights, as being so important and respectful, can be a subject for the conflicts resulted from conflict of interest among the countries. This can be said to give harm to the idea of the union.

Keywords: Human Rights, European Union, agreement, union, change and development.

GİRİŞ

Avrupa Birliği, dünya politikasına yön veren ve İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan önemli kuruluşlardan biridir. AB'nin kuruluşu ve gelişimi, önemli tarihsel süreçlerden geçmiş ve bu dönemlerin kendine özgü ekonomik, kültürel ve sosyal değişimleri ile birlikte bir gelişim seyri göstermiştir. Özellikle Sovyetler Birliğinin dağılması ile Sovyetler Birliğine bağlı olan eski doğu bloğu ülkeleri AB'ye girmeyi istemiş ve bunu da başarmışlardır. Ancak her Avrupa ülkesi, Birliğe doğrudan katılmayıp kriterleri yerine getiren ülkeler Birliğe girmeye hak kazanmıştır.

AB'ye katılım için gerekli olan şartlardan biri ülkelerin insan hakları karşısındaki tutumları ve uygulamalarıdır. AB, insan hakları ihlallerine karşı yaptırımlar uygulamaktadır. En önemlisi AB'ye giriş için insan haklarına saygılı olma şartı vardır. Bu kapsamda, AB'nin kuruluşu, gelişim süreci, AB'nin insan haklarına bakışı ve insan hakları ile ilgili önemli belgeler incelenecektir.

I. AB'NİN KURULUŞ NEDENLERİ VE GELİŞİM SÜRECİ

AB'nin kuruluş nedenlerini ve gelişim sürecini anlayabilmek için özellikle II. Dünya Savaşı sonrasına bakmak gerekir. II. Dünya Savaşı sonunda dünyada etkili olan önemli kuruluşlardan birisi AB'dir. Savaşın olumsuzluklarından sonra ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları bir derece

olsun giderebilme amacı ile kurulan Birlik, genişlemiş ve Dünyada söz sahibi olan bir kuruluş hâline gelmiştir. Avrupa'da birlik fikri II. Dünya Savaşından sonra birden bire ortaya çıkmamış olup belirli bir süreç izlemiştir. Bu bölümde Birlik fikrinin ortaya çıkışı, özellikle II. Dünya Savaşından sonraki tarihsel süreç ve gelişmeler incelenecektir.

A. Avrupa'da Birlik Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Avrupa'da birlik fikri yirminci yüzyılda ortaya çıkan bir fikir değildir. Avrupa'nın bütünleşmesine katkı sağlayan ilk girişimleri hem örgütlenme hem de düşünsel düzeyde Eski Yunan'da bulmak mümkündür. "Avrupa (Europa)" kelimesinin etimolojik kökeni Yunan mitolojisine dayanmaktadır. Efsaneye göre, Fenike Kralı Phoniks'in kızı olan Europa bir gün çiçek toplarken tanrı Zeus tarafından görülmüştür. Zeus, Europa'dan etkilenmiş ve bir boğa kılığına girerek Europa'yı kaçırmıştır. Bu efsane Avrupa Birliğinin para birimi olan Euro'nun, 2 Euro'luk para biriminde tasvir edilmiştir³. Bu efsanenin para birimlerinde düzenlenmiş olması Avrupa'nın tarihine ve kültürel değerlerine önem verdiği şeklinde yorumlanabilir.

Milattan önce sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda Eski Yunan toplumunu yansıtan Homeros Destanlarında, güçlü bir feodal bey olan Agamennon'un liderliğinde gevşek bir federasyondan oluşan birleşmiş bir toplumsal yapıdan söz edilmektedir. Askeri iş birliği öne çıkan bu yapıda kral eşitler arasında birinci durumdadır. Barış zamanlarında soylular kurulu savaş zamanlarında ise komutanlar kurulu diye toplanmaktadır. Eski Yunan site uygarlıklarındaki meclis ve kurullar ile yargı mekanizmasıyla yürütülen siyasal sistemin Avrupa bütünleşme aşamalarına kaynaklık eden alt yapıda büyük etkileri olmuştur⁴.

Roma İmparatorluğu, bugünkü Avrupa'nın sınırlarını oluşturan geniş bir alanda otoritesini kabul ettirmeyi başarmıştır⁵. Toprak birliğinin yanı sıra Roma uygarlığının Avrupa bütünleşmesine sağladığı en büyük katkıların başında Roma Hukuku gelmektedir. Bireysel ve toplumsal ilişkilerin yanında uluslararası ilişkileri de kapsayan Roma Hukuku, Halk Meclisi, Senato, İmparator ve hukukçular arasında yasama ve yargı güçlerini bağdaştıran bir güç mekanizması sağlaması bakımından önemlidir. İmparatorluğun alanı bakımından küresel bir güç olan

3 CHALMERS Damian, Davies, Gareth, Monti, Giorgio, **European Union Law**, Cambridge University Pres, UK (United Kingdom), 2010, s.önsöz.

4 DEDEOĞLU Beril, **Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler, Dünden Bugüne Avrupa Birliği** (Der: Beril Dedeoğlu), Boyut Kitapları, İstanbul, 2003, s.20.

5 CAIRNS Walter, **İntroduction to European Union Law**, Cavendish Publishing Limited, London, 2002,s.13.

Roma'nın hukuk sistematığı, bir tür evrensel hukukun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hukuka bağlı yönetim Roma'yı ve Roma vatandaşlarını ifade etmekte, bunun dışındakiler ise "öteki" olarak sayılmaktadır. Günümüzdeki "Avrupa Vatandaşlığı" kavramının Roma vatandaşlığı kavramına dayandığı ve benzer şekilde bu vatandaşlığın hukuk kuralları ile somutlaşmış değerler sistemini ifade ettiği ileri sürülmektedir. Söz konusu değerler sistemi Cicero'nun emperyalizm politikasının ardından, Milattan önce 27'de Augustus döneminde Pax Romana (Roma Barışı) ile kimlik bulmuştur. Milattan sonra 180'de Marcus Aurelius'un ölümüne kadar süren ve hukuka dayalı kuralların varlığı ile eş anlamlı olan Pax Romana, yaklaşık 200 yıllık bir barış ve güven ortamı olarak tarihe geçmiş, paraların simgesi olmuş ve Romalı olmanın ayrıcalığı hâline gelmiştir⁶.

Hristiyanlığın kabulünden sonra, Hristiyanlaşma ve Hristiyanlığı dünyaya hâkim kılma politikası, Avrupa için birleştirici ana öge olmuştur. Roma İmparatorluğundan beri Hristiyanlaşma ve Hristiyanlığı dünyaya hâkim kılma politikası, Avrupa'nın temel ve geleneksel bir politikası hâline gelmiştir. Hristiyanlığın doğuşundan ve Roma İmparatorluğunun Hristiyanlaşmasından sonra Katolik mezhebinden olmayanların barbar olarak isimlendirilmiştir. Katolik mezhebine girenlerin Romalı olarak isimlendirilmesi, Avrupa kültürünün bu kültüre sahip milletlere belli bir dünya görüşü kazandırdığını da ortaya çıkarmaktadır⁷.

Ortaçağ Avrupa'sı için de birleştirici ana öge Hristiyanlıktı. Hristiyanlığın temsilcisi Papalık olmakla birlikte dükalık, prenslik gibi siyasi birimlerin tamamı üzerinde denetime sahip değildi. Ancak böyle olmakla birlikte tüm yerel yöneticiler Papanın temsilcisi olarak kabul edilmekteydi. Bu yöneticiler de Avrupa'da Magna Civitas Christiana'yı (Büyük Hristiyan Yurttaşları) oluşturuyordu. Kilisenin yönetim birimleri üzerindeki etkisinin azalması, yavaş yavaş devlet sistemine zemin hazırladı. Roma İmparatorluğunun dağılmasından sonra, tek merkezde yoğunlaşan bir otorite etrafında bütünleşen ulusal birimlerin oluşmasına uygun ortam meydana gelince, bu durum bölgelerarası yakınlaşmaya da ortaya çıkardı. Bu gelişmeler, tek hanedan veya askeri gücün artık Avrupa'da egemenliği elde edemeyeceği gösteriyordu⁸.

İstanbul'un fethedilmesi, Avrupa için "doğu" tehdidinin tekrar yükselmesi ve yeniden birleşme için önemli bir olay olarak algılanmıştır.

6 DEDEOĞLU, s.22.

7 AYDIN M.Sabir, **Siyasi ve Hukuki Olarak Avrupa Birliği**, Asil Yayınları, 2008, Ankara, s.60.

8 CANBOLAT İbrahim S., **Avrupa Birliği ve Türkiye-Uluslararası Sistemle Ortaklık**, Alfa Akademi Yayınları, Bursa, 2011, s.73.

Doğu-Batı Avrupa sınırının Bizans yerine Osmanlı ile yer değiştirmesi ve Osmanlı'nın söz konusu sınırı Batıya doğru zorlaması on beşinci yüzyıl Avrupa'sı için büyük bir tehdit olarak görülmüştür. 1459 yılında Bohemya Kralı George Podebrad ile Papa II. Pius Osmanlı tehdidine karşı Avrupa'yı birleşmeye çağırıştır. Kral Podebrad'ın 1463 yılında yazdığı kitabın konusu İstanbul'un geri alınması için öncelikle kendi aralarındaki uyuşmazlıkları çözümlenecek bir barış ağının kurulmasını diğer bir deyişle yeni bir "Pan Avrupa"nın oluşturulması olmuştur. Bu öneri somut bir örgütlenme modeli ile desteklenmiştir. Oluşturulacak Avrupa Konfederasyonunun organları ve işleyiş biçimi bugünküne benzemektedir. Beş yılda bir seçilecek kişilerden kurulu oy çokluğu ile karar alan bir Meclis, Kral veya prenslerden kurulu bir Konsey ve bir tür adalet divanı, Konfederasyonun kurumsal yapısı olarak gösterilmiştir. Polonya ve Macaristan tarafından onaylanan bu çağrı Fransa tarafından reddedilmiştir. Böylece birlik yaşama geçirilememiştir⁹.

On altıncı ve on yedinci yüzyıllar Avrupa'da büyük değişimlerin yaşandığı dönemlerdir. Bu dönemlerde büyük buluşlar ve coğrafi keşifler sonucunda Osmanlı'ya karşı birlik olma fikri ikinci plana atılmış Avrupa'da rekabet artık kendi içinde başlamıştır. Bu dönemlerde bütünsel bir Hıristiyanlıktan söz edilemez. Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisiyle "Hıristiyan Topluluğu" fikri yerini "Avrupa Devletler Sistemi"ne bırakmıştır. İtalya'da başlayan Rönesans hareketleri, on beşinci yüzyılın sonlarında Kuzey Avrupa kentlerinde etkili olmaya başladı. İtalyan kent devletleri, ticaret sayesinde Hıristiyan olmayan dünya ile ekonomik ve kültürel etkileşim içinde olmuştur. Bu sayede Hıristiyan doktrin ve uygulamalarının gittikçe geçersiz olmaya başlaması sonucu ortaya çıkan laik yaşam anlayışı Avrupa'nın kuzeyinden önce İtalya yarımadasında etkili olmuştur. Reform Hareketleri on beşinci ve on altıncı yüzyılda Kilisenin dogmatik düşünce tarzına karşı başlatılmıştır. Reform hareketlerinin öncüsü olan Martin Luther'in amacı Kilise'yi düzeltmek değil, onun yerine İncil'den çıkarılacak ilkeler doğrultusunda yeni bir Kilise kurmaktır. Reform hareketleri sonucunda Kilise yaklaşık olarak bugünkü şeklini almıştır. Papalık, devlet yönetiminden ayrı dinsel bir örgüt olmuştur. Rönesans ve Reform hareketleri arasındaki etkileşim Avrupa'nın entelektüel ve manevi enerjisini yükseltmiştir¹⁰.

9 DEDEOĞLU, s.26.

10 ALGANER Yalçın Çetin / Müzeyyen Özlem, "Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri (I)", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, S.2, 2007, s.290.

On sekizinci yüzyıl boyunca herhangi bir Avrupa devleti diğerine üstünlük sağlayamamıştır. On sekizinci yüzyıl tarihi Avrupa'da modern devlet sisteminin kurulma tarihi olarak kabul edilmektedir. Bu yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'nın güç yoluyla birleştirilmesine gidilmiştir. Örneğin, Napolyon evrensel bir Fransız İmparatorluğu kurarak bütün Avrupa'yı içine almak istiyordu. Napolyon bu amacını, Avrupa'da ortak çıkarlara dayanmadığı için diğer güçlerle çatışma içine girmesi nedeni ile gerçekleştirememiştir. Bu dönemde Avrupa'daki karışıklığın giderilmesi, Napolyon'dan sonra düzenin yeniden kurulması için uzun ve çetin görüşmeler, karşılıklı uzlaşmalar gerekli olmuştur. Fransa'nın işgal ettiği yerler boşaltılırken, Almanya 38 Alman devletçliğini birleştirerek bir Alman Konfederasyonu kurmuştur. Bu yeni Avrupa düzeninde Fransa denetim altına alınmıştır¹¹.

Avrupa'da birlik düşüncesi, Avrupa'daki bazı düşünürlerin de ilgisini çekmiştir. On sekizinci yüzyılda J.J.Rousseau, uluslar üstü bir federal birlik yoluyla devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümünün ve barışın mümkün olacağını savunmuştur. Rousseau, Avrupa devletlerinin genel bir sözleşme çerçevesinde kalıcı ittifaklar kurmasını önermiştir. Bu ittifaklar klasik ittifaklardan olmayıp bağlayıcı kurallar ve yasalar koyacak bir sistem niteliğinde olmalıdır. Sorunların görüşülüp çözümlenmesi de dahil olmak üzere her türlü ortak faaliyete ortam hazırlayacak bu sistemde ortak giderlerin karşılanması amacıyla bütçe oluşturulacaktı. Bugünkü AB'de olduğu gibi başkanlığın eşit zaman aralıklarıyla üyeler arasında paylaşılmasını ileri sürmüştür¹².

Fransız düşünür Saint Simon tarafından 1814 yılında "Plan for the Reorganisation of the European Society (Avrupa Toplumunun Yeniden Düzenlenmesi Planı) isimli bir kitapçık yayınlandı. Saint Simon'a göre tüm Avrupa Devletleri ulusal parlamentoları tarafından yönetilmeliydi. Ancak genel yani her devleti ilgilendiren konularda karar vermek için bir Avrupa Parlamentosu oluşturulmalıydı. Victor Hugo'da Avrupa'da devletler arasında bir birliğin oluşumunu savunmuştur¹³.

Birinci Dünya Savaşının patlak vermesi ile Avrupa'daki birlik fikri kesintiye uğramıştır. Savaşın çıkış sebebi olarak, Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımları sonrasında oluşan güç dengesindeki yaşanan uyuşmazlıklar, sanayi devriminden sonra ortaya çıkan hammadde ihtiyacı karşılanması için gerekli olan sömürgelerin elde

11 CANBOLAT s.82.

12 CANBOLAT, s.101-102.

13 CHALMERS vd., s.7.

edilmesindeki çekişme olarak gösterilebilir. Savaş sonucunda Avrupa büyük bir yara almıştır.

Birinci Dünya Savaşından sonra Avrupalı devletleri barış içerisinde bir araya getirmek için önerilen en önemli örgütlenme önerisi 1924 yılında gündeme getirilen Uluslararası Pan Avrupa Hareketi olmuştur. Bu hareket, Avrupa Devletlerinin Fransa ve Almanya merkezli federal birlik oluşturmalarını fakat İngiltere ve Sovyetler Birliğinin bu birliğin dışında tutulmasını öneriyordu. Bu hareketin önderliğini Avusturyalı siyasetçi Richard Coudenhove- Kalergi yapmıştır. Kalergi özgürlükçülük, Hıristiyanlık, sosyal sorumluluk ve Avrupalılık çerçevesinde federal bir Avrupa sistemi öneriyordu. Söz konusu bu öneri kabul görmemiştir¹⁴.

B. II. Dünya Savaşı Sonrası ve AB'nin Ortaya Çıkışı

Birinci Dünya Savaşı sonucunda Almanya'nın gücünün tamamı ile kaybetmemiş olması, Almanya ile Fransa arasındaki çekişmelerin devam etmesi, Almanya'da Adolf Hitler'in iktidara gelmesi, Hitler'in tüm Avrupa'ya sahip olma düşüncesi ve saldırgan tavrı gibi nedenlerle İkinci Dünya Savaşı ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı tarihte büyük bir insanlık ayıbı olarak yerini aldığı gibi küresel çapta da büyük tahribatlara yol açmıştır. Özellikle Avrupa'da kalıcı izler bırakmıştır. ABD tarafından yapılan ve Marshall yardımları diye adlandırılan yardımlar bu izleri silmeye yönelik yardımlardır. ABD'nin amacı savaş sonucunda büyük bir yıkım yaşayan Avrupa'nın bir an önce siyasi, sosyal ve kültürel sorunlarını çözme isteğiydi. Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşından sonra toparlanmaya çalışırken bir yandan da kendi içlerinde güvenlik tehditlerini değerlendirmeye başlamışlardı. Uluslararası güvenlik açısından savaştan sonra mağlup olmasına rağmen en büyük tehdit olarak Almanya algısı vardı. Birinci Dünya Savaşında yenilen Almanya daha elli yıl bile geçmeden bir Dünya savaşı çıkaracak güce sahip olmuştur. Bu yüzden antlaşmalarla Almanya'nın ordu kurması ve silahlanmasının engellenmesi lazımdır. Avrupa ordusu kurulmasını öngören ancak faaliyete geçirilemeyen Fransa'nın öncülüğündeki Avrupa Savunma Topluluğunda Almanya dışarıda tutuldu¹⁵.

İkinci Dünya Savaşına yol açan, hızlı savaş ve ulaşım araçlarının mülkiyetinin güdümü ile ortaya çıkan Alman milliyetçiliğinin ve bu şekilde ortaya çıkıp Avrupa'yı parçalayabilecek milliyetçi akımların Avrupa

14 ALGANER Çetin, s.301.

15 KESKİN M.Hakan, **Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği**, Ofset Fotomat, Ankara, 2010, s.7.

Toplumculuğu potasında eritilmesi amacı önem kazanmıştır. Avrupa ülkelerinin Almanya'ya karşı tutumu olmakla birlikte bir başka tehlike ise Sovyetler Birliği olarak gözükmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği'nin Balkanlarda, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde yaptığı ve yaptırdığı komünist darbeler ile 1948'deki Çekoslovakya darbesi Batı Avrupa ülkelerinde ciddi bir endişe ve tehdit olarak algılandı. Sovyetler Birliği'nin aynı darbelerle Batı Avrupa'yı da ele geçirme endişesi Batı Avrupa ülkelerini harekete geçirdi. Fransa ve İtalya ile birlikte Benelüks ülkeleri 4 Mart 1948'de Batı Birliğini kuran bir antlaşma imzaladı. Bu dönemde Kuzey Avrupa ülkeleri Almanya'ya ve Sovyetler Birliği'nin komşu olmaları nedeniyle çekindiklerinden katılmadılar. Nitekim Batı Birliği Berlin ablukası karşısında pasif kalmıştır¹⁶.

1950'li yıllarda Avrupa'nın bütünleşmesine ilişkin olarak değişik planlar bulunuyordu. Ancak bu planların temel amacı Avrupa'daki barışın ve refahın sürekliliğini sağlamaktı. Planlar arasındaki farklılıklar birleşmenin konusuna ilişkindi. Üç ayrı görüş ortaya çıkmıştı. Birincisi, Doğu ve Batı Avrupa'yı içine alan üniversalist bir Avrupa Birliği görüşü; ikincisi, anayasal düzenlemeye dayalı bir Avrupa Birleşik Devletlerini öneren görüş, üçüncüsü ise Avrupa'nın işlevsel anlamda ekonomik ve siyasal koşulların oluşturulmasıyla kurulacak bir Avrupa Birliğini savunan görüştür¹⁷. Bu görüşlerden birincisi, Sovyetler Birliğinin ve dolayısıyla sosyalizmin etkisinde olan Doğu Avrupa ülkelerinin birlik fikrine pek olumlu bakmadığı için gerçekleşme olanağı yoktu. İkinci görüş ise bugün bile bir Avrupa Birliği Anayasasının oluşturulamamış olması nedeni ile uygulanması mümkün olmamıştır. Üçüncü görüş yani uygun ekonomik ve siyasal koşulların oluşturulması sonucu ile kurulacak Avrupa Birliği uygulanabilir bir görüş olmakla birlikte ilk başta ekonomik açıdan birlik üzerinde durulmuştur.

Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman Avrupa'nın üç sorunu olduğuna inanıyordu. Birincisi ABD'nin ekonomik olarak hakimiyeti, ikincisi Sovyetler Birliği'nin askeri hakimiyeti ve üçüncüsü de Almanya'nın toparlanması ile birlikte bir savaşın mümkün olmasıydı. ABD uzun dönemde Avrupa'nın ekonomik ve siyasal bütünleşmesini destekliyordu. Robert Schuman'a göre, Avrupa'da düzeni sağlayabilmenin en iyi yolunun demir ve çelik üretiminin uluslararası ortak bir yüksek otoriteye bırakılmasıydı. 9 Mayıs 1950'de Robert Schuman, Schuman planı diye adlandırılan ve "Avrupa Birliğinin babası" olarak tanımlanan seçkin

16 AYDIN, s.61-62.

17 CANBOLAT, s.95.

bir ekonomist olan Fransız Jean Monnet'in görüşleri ile temellendirdiği planını açıklamıştır. Schuman planında, Fransa ve Almanya esas almasına rağmen ayrıca İtalya, İngiltere ve Benelüks (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) ülkelerini bu birliğe katılmaya davet etti. Schuman Planı, Almanya ve Fransa için avantajlıydı. Almanya için tekrar uluslararası prestij kazanmanın yoluordu. Fransa için ise Alman ekonomisini kontrol altında tutmak için bir fırsattı. Schuman Planı Avrupa'da birçok ülkenin dikkatini çekti. Sonuç olarak planı görüşmek için 20 Haziran 1950'de Paris'te Fransa, İtalya, Batı Almanya ve Benelüks ülkelerinin katıldığı uluslararası bir konferans toplandı. Paris'te 18 Nisan 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kuran antlaşma Fransa, İtalya, Batı Almanya ve Benelüks ülkeleri tarafından imzandı ve 25 Temmuz 1952'de yürürlüğe girdi¹⁸.

Ruhr bölgesi gibi çelik ve kömür açısından zengin olan stratejik bir bölgenin ulusüstü bir sistemle yönetilmesinde sağlanan başarının ardından 1957'de kurucu altı üye, iki yeni yapıyı oluşturdu. Bunlardan birincisi, ABD'nin Japonya'ya kullandığı atom bombalarının gücünü ve savaş alanındaki etkisini görmeleri üzerine nükleer enerjinin stratejik boyutuna eğilmek amacıyla oluşturuldu. Bu kapsamda Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu (AAET) kuran ilk Roma Antlaşması 25 Mart 1957'de imzalandı. AAET'nin amacı, Avrupa'da nükleer enerji endüstrisinin kurulması, geliştirilmesi, barışçı yollardan kullanılması ve nükleer enerjinin artırılmasıydı. Ancak asıl amaç daha fazla ekonomik işbirliğiydi. Bu amaçla Avrupa Ekonomik Topluluğunu (AET) kuran ikinci Roma Antlaşması 14 Ekim 1957'de imzalandı. AET, bugünkü AB'nin çekirdeği olarak kabul edilmektedir¹⁹.

Bu üç kurum yani AKÇT, AAET ve AET, 1957 yılında yürürlüğe giren Füzyon antlaşması ile birleşti ve Avrupa Toplulukları ismini aldı. Ekonomik anlamda bu uluslararası bütünleşme siyasal birliği bütünleştirmenin yolunu açtı. Çünkü, siyasal entegrasyon ancak sosyal ve ekonomik entegrasyonu içerdiği ölçüde gerçekleşme imkânına sahipti²⁰. Bu yıllarda yani 1960-1968'li yıllarda İngiltere'nin topluluğa girme çabaları Fransa'nın vetosuna takılmıştır. 1968'de Fransa'da De Gaulle'nin iktidardan uzaklaşması, Fransa'nın İngiltere'nin üyeliği önündeki vetosunu kaldırmasını sağlamıştır²¹.

18 KACZOROWSKA Alina, *European Union Law*, Routledge (Taylor & Francis Group), London and New York, 2011, s.7.

19 KESKİN, s.10.

20 CANBOLAT, s.129

21 DEDEOĞLU, s.53.

De Gaulle'ün siyasetten çekilmesi sonucunda İngiltere, Danimarka ve İrlanda ile katılım antlaşması imzalanarak 1 Ocak 1973 tarihinde bu ülkeler AET'ye üye kabul edildiler. Böylece, AET kuruluşundan beri ilk önemli gelişme ve genişlemeyi gerçekleştirerek üye sayısını dokuza yükseltmiştir. Bu genişleme Avrupa bütünleşme sürecinde önemli adımlardan biri olarak kabul edilmelidir²². 1980'lere kadar genişleme yönünde durağan bir süreç izlenmiş olup 1980'lerin başında 1981 yılında Yunanistan AET'ye üye olarak kabul edilmiştir.

1986 yılında İspanya ve Portekiz AET'ye üye olmuş, böylece üye sayısı on ikiye çıkmıştır. 1986'da imzalanıp 1987'de yürürlüğü giren Avrupa Tek Senedi Antlaşması ise Avrupa'nın bütünleşme sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu antlaşmanın hedefi Avrupa iç pazarı kurmaktır. Bu antlaşmanın ekonomik bütünleşme kadar siyasi bütünleşme açısından da önemli bir yeri vardır. 1970'lerden beri fiilen yürütülen dış politika pozisyonlarını uyumlaştırarak ortak bir Topluluk kurma girişimleri ilk defa bu antlaşma ile Avrupa Birliğini gerçekleştirme amacına yönelik olarak, kurumsal ve hukuki bir niteliğe kavuşmuştur²³. Bu antlaşmadan sonra AET ifadesi yerini Avrupa Topluluğu ifadesine bırakmıştır.

Avrupa Tek Senedi ile Avrupa Parlamentosunun Topluluk içerisinde katkısı ve yetkileri genişletilmiştir. Avrupa Parlamentosuna danışılması gereken konuların belirlenmesi, iş birliğine dayanan konuların Senet ile artırılması, dış politika alanında görüşlerin bildirilmesi Senedin getirdiği yeniliklerdir. Bu yeniliklerle Avrupa Parlamentosunun ulusal parlamentolara benzetilmesi yönünde bir adım atılmıştır²⁴. Bu gelişmelerin temel amacı, Avrupa Parlamentosunun güçlendirilmesi ve ulusal parlamentolarda alınan kararlarda etkili olmasının sağlanması olduğu ileri sürülebilir. Çünkü her ulusal parlamentolarda alınan karar bir diğer ulusal parlamentoda alınan karara benzemez. Bu nedenle Avrupa'da her alanda bütünleşme, ulusal parlamentolardan üstün Avrupa Parlamentosu tarafından alınan kararlar doğrultusunda oluşabilir.

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ile uluslararası alanda iki kutuplu sistem sona ermiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra yaklaşık yarım yüzyıl süren bir yapının ortadan kalkmış olması birçok açıdan Avrupa'da bütünleşme ile ilgili önemli bir kırılmaya işaret ediyordu. Çünkü bu yapı Avrupa kıtasının bölünmüşlüğü üzerine kuruluydu. Doğu

22 MOR Hasan, "Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.1, 2010, s.512.

23 MOR, s.515.

24 CANBOLAT, s.134.

Bloğu temelde Sovyetler Birliği'nin güdümündeki Doğu Avrupa'dan, Batı Bloku ise Amerika'nın güdümündeki Batı Avrupa'dan oluşuyordu. Blokların Avrupa dışındaki etki ve nüfuz alanları bu merkezlerin taktik çevrelerinden ve manevra alanlarından öteye çok fazla bir anlam taşımamaktadır²⁵.

1991 yılında imzalanıp 1993 yılında yürürlüğe giren Maastrich Antlaşması ile Avrupa Topluluğu ifadesi yerini Avrupa Birliği ifadesine bıraktı. Bu antlaşma ile ortak para politikası, savunma, adalet, güvenlik ve içişlerinde işbirliği gibi siyasal bütünleşme adına egemenlik yetki devri gerektiren temel konularda önemli ilerlemeler kaydedildi. Bu antlaşma Avrupa'da hem siyasi hem de ekonomik birlik için önemli bir adımdır²⁶.

AT'yi AB'ye dönüştüren sürecin 1990'ların başında başlaması, 1950'lerden itibaren geçirilen sürecin zorunlu bir tırmanışıdır. Giderek daha fazla konuda ortaklık kurulması Birlik aşamasına geçilmesini zorunlu kılmıştır. Ayrıca uluslararası alanda iki bloklu yapının ortadan kalkması, Doğu bloğunda yer alan devletlerin sosyalizm sonrasında ekonomik ve siyasal krizlerin içine girmeleri de birlik aşamasına geçilmesinde önemli unsurdur. Tehlike olarak görülen Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması yeni ve daha büyük bir tehlikeyi, Avrupa'da istikrarsızlığı getirmiştir. İçsel ve dışsal konjoktür ile ABD'nin sistemde ağırlığının artması, birliğin oluşumunda büyük rol oynamıştır²⁷.

1997'de imzalanan Amsterdam Antlaşması ile en büyük genişleme kuşağının teknik altyapısının oluşturulduğu 2000 yılında imzalanan Nice Antlaşmasının yolu açıldı. Nice Antlaşması ile AB'nin kurumsal ve siyasal yapısının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu antlaşma ile AB'nin ortak politikaları ve eylem alanları genişletilmiştir. AB'nin önemli bir küresel aktör olma yolunda yasal düzenlemeleri bu antlaşma ile büyük çoğunlukla tamamlamıştır²⁸.

Nice Antlaşmasının 2003'de yürürlüğe girmesi ile birlikte 2004 yılında Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Güney Kıbrıs, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya AB'ye tam üye olmuş ve birlik üye sayısı 25'e yükselmiştir. Bu üyelerin çoğu soğuk savaş döneminde düşman kutup içerisinde yer alan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleridir²⁹. 1995'deki

25 MOR, s.516.

26 KESKİN, s.13.

27 DEDEOĞLU, s.57.

28 KESKİN, s.13.

29 MOR, s.525.

Avusturya, Finlandiya ve İsveç'ten sonraki bu genişleme ile birlikte soğuk savaş döneminin izleri silinerek Avrupa'nın coğrafi olarak bütünleşmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bu birleşme ile Avrupa'nın Almanya ve Fransa gibi önder ülkelere özellikle ekonomik yönden ağırlık yüklense de bu birleşmelerin uzun dönemde özellikle güvenlik açısından Avrupa'nın faydasına olacağı ileri sürülebilir.

2007 yılında Bulgaristan, Romanya, 2013 yılında Hırvatistan'ın üyeliği ile 28 üyeli bir kuruluşa dönen AB'nin henüz bir anayasası yoktur. 2005 yılında Hollanda ile Fransa'daki referandumlar sonucu kabul edilmeyen AB Anayasası, AB'yi dolayısıyla Avrupa'daki birlik fikrini derin bir krize sokmuştur. Her ne kadar birlik fikri ön plana çıksa da her bir ülkenin kendi iç politikası ve dış siyasetteki farklı düşünceleri AB'nin tek bir anayasa etrafında toplanmasını zorlaştırmaktadır. Ortak bir anayasanın varlığı süreç isteyen bir gelişmedir. Çünkü anayasa ile birlikte ülkelerdeki egemenliğin kullanımının devrinin gerçekleşmesi söz konusudur. Bu fikre ülkelerin ve insanların alışması uzun bir süreci gerektirebilir.

II. AVRUPA BİRLİĞİ VE İNSAN HAKLARI

AB, demokrasi ve insan haklarını, varlığının sürekliliği için gerekli görmüştür. Birliğe katılacak ülkelerin de demokrasi ve insan haklarına saygılı olmasını üyelik için kriter olarak belirlemiştir³⁰. AB ve insan hakları alanındaki ilişkiyi dönemler hâlinde ele almak konunun gelişiminin anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

A. Maastrich Antlaşması Öncesi İnsan Hakları

AB, insan haklarının korunması bakımından belli bir süreçten geçmektedir. Maastrich Antlaşması ile birliğe dönüşen AB öncesinde AET, AKÇT, AAET'nu kuran antlaşmalarda temel haklarla ilgili hükümlere yer verilmemiştir. Bunun asıl nedenini, bu toplulukları kuran antlaşmaların ekonomik birlikte yoğunlaşmasında aramak gerekir. Ancak ilerleyen zamanlarda temel haklar konusunda uyulacak açık kurallar getirilmesi yönünde görüşler ortaya çıkmıştır. Bu konuda ilk kez Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD), 1960'lı yıllardan itibaren içtihat hukuku geliştirmeye başlamıştır³¹.

AT kapsamında hakların korunması ile ilgili olarak ATAD'ın, yeni adı ile Avrupa Birliği Adalet Divanınının (ABAD), hakların korunması ile

30 CANBOLAT, s.394.

31 KARAOSMANOĞLU Fatih, *Tarihin Başlangıcı-Uluslararası İlişkiler& Haklar ve Güvenlik*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s.275.

ilgili olarak belli bir standart getirdiği kabul edilmektedir. ABAD'ın üye ülkeler için ortak anayasal teamülleri göz önünde tuttuğu ve başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) olmak üzere insan haklarının korunması alanındaki uluslararası antlaşmaları da değerlendirdiği belirtilmektedir. 1950 ile 1980 yılları arasındaki kararlarında ABAD, yasal korunma hakkı, eşitlik hakkı ve ayrımcılık yasağı, ölçülülük esası, hukuki kesinlik ilkesi, savunma hakkını en önemli AB prensipleri olarak kabul etmiştir³².

Avrupa Parlamentosunun temel hakların korunması ile ilgili girişim ve çabaları 1972'ere kadar dayanır. 10 Şubat 1972'de kabul edilen bildiride, üye devletlerin, anayasalarından ve AİHS'den kaynaklananlar başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin korunmasına öncelik verecekleri, topluluğun amaçlarına ulaşmaya çalışılırken bu haklara saygı gösterileceği özellikle belirtilmiştir³³.

1983 yılından beri Avrupa Parlamentosu düzenli olarak her yıl "Dünyada İnsan Hakları" konulu bir rapor yayınlanmaktadır. Raporun kapsamı olaylara ve raportörlerin ilgi alanlarına göre değişmektedir. İdam cezasının kaldırılması, ırkçılıkla mücadele ve dış ilişkilerde Topluluğun tüm kurumlarını kapsayan ortak bir insan hakları politikası gerekliliği gibi konular hemen hemen her yıl gündeme gelmektedir. Hangi hakka öncelik verileceği sorunlara göre saptanmakta olup örneğin eski Yugoslavya'da meydana gelen olaylar sırasında çıkan yıllık raporda azınlık haklarına öncelik verilmiştir³⁴.

1986 yılının Temmuz ayında Topluluğa üye devletlerin Dışişleri Bakanlarının insan hakları konusunda yaptıkları açıklamada insan haklarının dünyadaki endişe verici durumunu, hak ve özgürlüklerin ihlal edildiğini, pek çok insanın açlık, hastalık ve imkânsızlıklar nedeni ile acı çektiğini belirterek insan hakları ihlalleri karşısında siyasi işbirliği konusundaki kararlılıklarını belirtmişlerdir. Topluluk ile üye devletlerin üçüncü ülkelerle ilişkilerinin geliştirilmesinde, mali yardımların dağıtılmasında temel hak ve özgürlüklerin durumunun dikkate alınacağı bu açıklamada belirtilmiştir. İnsan haklarına ilişkin olarak verilen diğer bir önemli karar da yardım alan ülkelere demokrasi ve insan haklarına saygı bakımından elde ettikleri sonuçlara göre farklı uygulama yapılması öngörülmekte ve olumlu yaklaşım vurgulanmaktadır³⁵.

32 DENİZ Bahar Yeşim, "Avrupa Birliği Hukukunda Temel Haklar ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi İle Etkileşimi", *TBB Dergisi*, S.97, 2011, s.50.

33 SANIOĞLU Hilal, "Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları", *TBB Dergisi*, S.74, 2008, s.97.

34 TÜRKMEN Füsün, *Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, Düünden Bugüne Avrupa Birliği* (Der: Beril Dedeoğlu), Boyut Kitapları, İstanbul, 2003, s.140.

35 SANIOĞLU, s.91.

B. Maastrich Antlaşması ve İnsan Hakları

1992 yılında imzalanıp 1993 yılında yürürlüğe giren ve Avrupa Birliği Antlaşması olarak bilinen Maastricht Antlaşması ile insan hakları alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu antlaşma ile artık topluluktan "Birliğe" geçen Avrupa'da birliğin sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi birlik olması yolunda adım atılmıştır.

İki yüz maddeyi ve çok sayıda ek protokolü içeren Maastricht Antlaşması tüm Birlik sistemi için geçerli olacak yeni hükümler getirmiştir. Bunun yanında kurucu antlaşmaları çeşitli değişikliklerle güncelleştirerek işlevsel tek "Birliğin" belirginleşmesini sağlamıştır. Maastricht Antlaşması ile geliştirilen AB'nin en önemli taşıyıcıları arasında yerel halkın destek ve isteklerini sisteme taşıyan bölgesel örgütlerle organik bağ içerisindeki uluslar üstü organlar ve kurumlardır³⁶. Halkın taleplerinin daha hızlı bir şekilde uluslararası organların önüne getirilip çözüm çabalarına girilmesi amaç edinilmiştir.

Maastricht Antlaşmasının üç taşıyıcı sütun üzerinde kurulduğu söylenebilir. Bu üç sütun ekonomik ve parasal, dış politika ve güvenlik, adalet ve içişleri sütunu olup insan hakları açısından en önemli olan sütun adalet ve içişleri sütunudur. Bu sütun insan ticareti, uyuşturucu ticareti gibi organize suçlarla ortak mücadele, ortak göç ve mülteci politikası, ortak hukuk ve ceza politikası, ortak kolluk gücü gibi konularda Avrupa'yı içişlerinde bütünleştirmeyi hedefleyen işbirliği alanlarından oluşmaktadır. Ortak politikalara bakıldığında adalet ve içişleri alanında adeta tek devlet anlamına gelebilecek bütünleşmeye doğru gidilmek istendiği görülecektir³⁷.

1 Ocak 1993 yılında üye devletlerin onaylaması sonucunda yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması insan hakları yönünden önemli bir aşama oluşturmaktadır. Antlaşmanın başlangıç bölümünde taraf devletler "Demokrasiye ve insan hakları ile temel özgürlüklere ve hukuk devletine saygıya olan bağlılıklarını teyit ..." etmektedir. AB üyelerini kapsayan asıl madde ise F maddesidir. Bu maddeye göre;

1- Birlik, hükümet sistemleri demokratik ilkeler üstüne kurulu olan üye devletlerin ulusal kimliklerine saygı gösterir.

2- Birlik, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan Avrupa Birliği İnsan Hakları Sözleşmesi ile garanti altına alındığı ve Topluluk hukukunun genel

36 CANBOLAT, s.259.

37 MOR, s.520.

*ilkeleri şeklinde üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklandığı hâli ile temel haklara saygı gösterir*³⁸.

F maddesinin 2. paragrafı ile ABAD içtihadı ile uzun zamandan beri AB hukuk sisteminde yer edinmiş olan AİHS ve üye devletlerin anayasalarından kaynaklanan hakları, AB kurucu antlaşmasının bir parçası hâline getirilmiş ve Topluluk hukukunun genel ilkeleri olarak kabul edilmiştir. Böylece temel hakların korunması Topluluk için bir ilgi veya endişe konusu iken bu madde ile bir yükümlülüğe dönüşmüştür³⁹.

Antlaşmanın F maddesinde kullanılan dolaylı dil nedeni ile üye devletlerin bu maddeyi oluştururken insan hakları konusundaki düzenlemelere temel sağlamak için teamül hukukuna dayanmakta zorluk çektiği yorumları yapılmıştır. Bu yoruma göre, madde öyle yazılmıştır ki, ilk önce AİHS'nin üye devletlerde ortak olan anayasal geleneklere dayandığını, daha sonra ise AİHS hükümlerinin kaynakları da göz önüne alınarak bunlara Topluluk hukukunun genel ilkeleri olarak saygı gösterileceği düşünülmektedir. Bu antlaşmada önemli bir eksiklik bu hakların içeriği ile ilgili olarak herhangi bir düzenleme yapılmamış olmasıdır⁴⁰. Ancak hakların içeriğinin düzenlenmiş olması siyasal bir birlik olma yolundaki AB'nin önüne bir engel olarak çıkabilirdi. Çünkü AB'de tam olarak her ülkenin benimsediği bir insan hakları anlayışı yoktu. Kültürel relativizmin sonucu olarak bir üye devletin bir hakka bakış açısı ile aynı hakka bir diğer üye devletin bakış açısı farklı olabilirdi. Bu nedenle birlik oluşturma çabasındaki Avrupa için böyle bir düzenlemenin yapılması sıkıntılara yol açabilirdi. Hakların içeriğinin belirtilmemiş olmasının bu düşünceden kaynaklandığını ileri sürülebilir.

Maastricht Antlaşmasının L maddesi ile yapılan düzenlemelerde 2. ve 3. sütunların ABAD yargı yetkisi dışında bırakılmış olması bir sorundur. Maastricht Antlaşmasının oluşturduğu üç sütunlu yapıdan üçüncüsü olan adalet ve içişlerinde işbirliği, temel haklar konusunda da önemli değişiklikler anlamına gelmektedir. Bu alanlar yani adalet ve içişleri alanı doğrudan doğruya insanların temel hak ve özgürlüklerini etkilediğinden bunların korunması açısından daha fazla önem kazanmaktadır. Temel haklara saygının Birlik hukukunun genel ilkelerinden biri olduğu ve Divan tarafından uygulanması gerektiği tutumunu sürdüren ABAD'ın, bu dönemde Birlik alanını aşan konularda karar verme yetkisi yoktur⁴¹.

38 TÜRKMEN, s.147.

39 ATA Funda Keskin, *Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013, s.26.

40 ATA, s.27.

41 ATA, s.27.

Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği vatandaşlığı diye yeni bir kavram getirildi. Demokratik katılım için en fazla sembolik duyarlılığı temsil eden bu kavram ile AB vatandaşlarına diğer üye ülkelere serbest dolaşım ve sosyal yardımlarla ilgili yeni haklar tanındı. Demokratik katılımın için hem yerel hem de Avrupa seviyesinde yeni olanaklar yaratıldı. Bu haklar AB üyesi ülkelerinde bulunan insanlara sadece Avrupa vatandaşı olması nedeniyle tanınan haklardı⁴².

AB vatandaşlığı kavramının getirdiği yeniliklerden ve en önemlilerinden biri seçme ve seçilme hakkına ilişkindir. Demokratik katılımın ve hizmetlerin en yakın olarak elde edildiği birim olan belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı AB vatandaşlarına ülke ayırt etmeksizin tanındı. Yani seçim günü AB vatandaşı olan bir kişi ikamet ettiği ülkenin tabiiyetine sahip olmasa bile seçme ve seçilme koşullarını yerine getirdiği takdirde o üye devletin seçme seçilme haklarına sahip oldu. Fransa seçme ve seçilme hakkını sadece kendi vatandaşlarına veren bir anayasaya sahipti. AB vatandaşlığının gelmesi ile birlikte 25 Haziran 1992'de anayasasında düzenleme yaparak bu konuyu düzenledi⁴³.

AB vatandaşlığı, Avrupa'da birlik oluşturmak için önemli adımlardan biridir. Kısa vadede AB vatandaşlığı kavramının başarıya ulaşmasını beklemek yanlış olur. Çünkü bugün bile AB oluşum sürecini tamamlamamış bir güçtür. AB'nin genişlemelerden sonra nasıl bir siyasi, sosyal ve kültürel yapıya sahip olacağı belli değildir. Bir Avrupalı bilincinin oluşabilmesi için genişlemelerin üzerinden zaman geçmesi beklenmelidir. Avrupalı kimliğinin oluşması bakımından, farklılıkların artması nedeniyle, olumsuz yönden etkilemesi muhtemel olan genişlemeler, kültürel, siyasi ve sosyal farklılıkları da beraberinde getirecektir. AB vatandaşlığı kavramının başarıya ulaşması için gereken Avrupa kimliği uzun vadede gerçekleşebilecek bir olgudur. Birlik içerisindeki güçlü üye ülkeler ile güçsüz üye ülkeler arasında birçok alanda farklılıklar ve dengesizlikler nedeni ile dışlayıcı unsurlar barındıran vatandaşlık kavramı daha da dışlayıcı olabilir⁴⁴.

Maastricht Antlaşmasının J1 maddesinde insan haklarına saygı Birliğin dış politika hedefleri arasında sayılmaktadır⁴⁵. Bu madde "*ortak dış politika*

42 CHALMERS vd., s.26

43 GRUBER Annie, Avrupa Birliğinin İşleyici Sürecinde Avrupa Yurttaşlığı, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.22, 2005, s.6, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg22/gruber.pdf, Erişim Tarihi: 02.03.2013.

44 ALTINBAŞ Deniz, Avrupa Birliği'nin Başarısız Girişimi: Avrupa Yurttaşlığı, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.3, 2009, s.103.

45 TÜRKMEN, s.147.

ile güvenlik politikasının hedefleri:... demokrasi ve hukuk devleti ile insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının geliştirilip pekiştirilmesi" şeklinde düzenlenmiştir⁴⁶. AB için bu madde ile insan haklarına verilen değer kurumsal olarak tanınmıştır. İnsan haklarının sadece birlik içerisinde değil aynı zamanda dünyanın tüm bölgelerinde gelişmesi hedefler arasında sayılmaktadır. Bu madde ile insan haklarının evrensel niteliği ön plana çıkarılmıştır. İnsan hakları sayesinde Birlik dış politikada etkin bir rol üstlenebilir. İnsan hakları ihlallerinin olduğu bölgelere herhangi bir ayırım gözetmeksizin etkin bir şekilde ihlalleri önlemek için girişimlerde bulunması, ihlallerin yapıldığı bölgede yaşayan insanlar nezdinde itibarını arttırıp dünya genelinde Birliğin ayrı bir güç olma yolundaki adımlarını daha da sağlamlaştıracağı ileri sürülebilir.

C. Amsterdam Antlaşması ve İnsan Hakları

1997'de imzalanan ve 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması olarak bilinen "Bütünleştirilmiş Hâliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları", AB kapsamında insan haklarının korunması konusunda yapılan önemli düzenlemelerden biridir. Maastricht Antlaşmasının F (2) maddesi bu antlaşmada 6 (2) maddesi olarak olduğu gibi yer almakta ancak 6 (1) maddesi Maastricht'in başlangıç bölümündeki ifadeyi "Birlik, üye devletlerin ortak ilkeleri olan özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerinde kurulmuştur" şeklinde hükme bağlamıştır⁴⁷.

Amsterdam Antlaşmasının insan hakları alanında önemli belgelerden biri olarak kabul edilmesinin nedeni, Birliğin özgürlük, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkeleriyle birlikte insan haklarına dayalı olduğu bu antlaşma ile ilk kez açıklanmıştır. Bu hükümden sonradır ki Konsey ırk ayrımı gibi konularda direktifler çıkarabilmiştir. AİHS'de olmayan kimi haklar tanınmıştır. Ayrıca bu alanı yargısal denetime açmıştır⁴⁸.

Kişilerin serbest dolaşımı, yerleşme hakkı ve vize, sığınma ve göç hakları düzenlenerek, özgürlük ve adalet alanlarında Birlik politikalarına dahil edilmiştir. Birlik vatandaşlarına ve oturanlarına Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon belgelerine ulaşma hakkı, bireylerin kişisel veri işlemlerinin ve bu verilerin serbestçe dolaşımının korunmasına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Birlik tarafından hükme bağlanmış olan

46 <http://www.iky.org.tr/images/files/A5-tr.pdf>, Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma (Maastricht Antlaşması), Erişim Tarihi:15.05.2017, s.117.

47 TÜRKMEN, s.149.

48 ATA, s.28.

milliyet ve cinsiyet konularında ayrımcılık yasağı Amsterdam Antlaşması tarafından genişletilerek, ırk ve etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel tercihlerini de kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Engellilik, yaş ve cinsel tercih Amsterdam Antlaşmasına kadar insan haklarının korunmasına ilişkin hiç bir ulusal veya uluslararası belgelerde yer almamıştır⁴⁹.

Bu antlaşma ile "Birlik temel özgürlüklere, 4 Kasım 1950 tarihli Roma İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumayla ilgili Avrupa Sözleşmesi (AİHS) çerçevesinde ve üye ülkelerin demokratik gelenekleriyle Topluluk hukukundan kaynaklanan şekilde riayet eder." hükmü getirilmiş ve üyelik için bir şart olarak düzenlenmiştir. Getirilen bir başka değişiklik, AİHS'ne uymayan ve zaman içerisinde aykırı davranma eğilimini sıklıkla gösteren üye devletlerin oy hakkı, diğer üye devletlerin üçte birinin teklifi ve oybirliği ile askıya alınabilmesidir⁵⁰.

Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşmasına göre insan hakları alanında daha ileri düzeylerde atılmış adımlar içeriyordu. Bu da insan hakları kavramının statik olmayıp dinamik olan yapısından kaynaklanmaktadır. Amsterdam Antlaşması Maastricht Antlaşmasından farklı olarak insan haklarının temelini oluşturan ilkelerin listesini içermektedir. Ayrıca temel insan hakları daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

D. Nice Antlaşması ve İnsan Hakları

AB için büyük önem taşıyan Avrupa'nın doğusuna doğru genişlemeden önce Birliğin işlevsel olarak işleyiş ve etkin çalışmasını güvence altına almak için kurumsal yapı ve işleyişle ilgili olarak düzenlemeler getiren Nice Antlaşması 2001 yılında imzalanmış olup 2003 yılında yürürlüğe girmiştir.

Amsterdam ve Nice Antlaşması ile getirilen değişikliklerle AB'de esnek Avrupa yaklaşımı gelmiştir. Esneklik ilkesi gereğince, üye ülkelerin istemediği sisteme katılmama hakkı vardır. Örneğin, İngiltere ve İrlanda esneklik ilkesi gereğince 3 sayılı Protokol ile AB Antlaşmasının insan hakları ile ilgili olan vize, göç, iltica gibi hükümleriyle ilgili Konsey karar ve düzenlemelerine katılmamaları, bunlara tabi olmamaları kabul edilmiştir. Ancak esneklikten yararlanan üye ülkeler istedikleri zaman

49 TÜRKMEN, s.151.

50 ATALAR Ömer, *Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Uzmanlık Tezi*, 2002, <http://www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=314>, Erişim Tarihi: 22.03.2013, s.71.

tekrar bu karar ve düzenlemelere katılabilirler⁵¹. Esneklik kavramının, birlik ve bütünleşme amacı olan AB'nin bu amacına aykırı unsurlar taşıdığı söylenebilir. Çünkü AB'ye üye olan bir devletin, çıkarlarına ters olan bir düzenlemeye katılmaması, AB'nin etkinliğine gölge düşürebilir. Hatta Birliği dağılma noktasına getirebilir. Bu nedenle esneklik kavramının birlik arayan AB'de olması, birliğin gerçekleşmesi yönünde negatif bir durum olduğu ileri sürülebilir.

Nice Antlaşmasında bağlayıcı olarak kabul edilmesi beklenen Temel Haklar Şartı, tüm üye ülkelerin uzlaşmamış olması nedeni ile antlaşmanın bir parçası hâline getirilememiştir. İnsan hakları alanında önemli bir belge olan Temel Haklar Şartının tüm üye ülkelerce kabul edilmeyerek ileri bir tarihe uzlaşının bırakılmış olması, demokrasi, temel hak ve özgürlüklere saygı prensibine önem veren AB içerisinde, insan hakları konusunda olsa bile menfaat çatışması çıkabileceğini ortaya çıkarmıştır. Oysa ki, birlik arayan Avrupa'da menfaat çatışması değil menfaat birliğinin ön plana çıkması gerekir.

E. Lizbon Antlaşması ve İnsan Hakları

13 Aralık 2007 tarihinde AB üyesi ülkeler tarafından imzalanıp 1 Aralık 2009 tarihinde resmen yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile AB'nin gelişimi yeni bir sürece girmiştir. Lizbon Antlaşması, bir bakıma 2004 ve 2007 yıllarında yeni devletlerin üye olmasıyla üye sayısı artan AB'nin karşılaştığı sorunları gidermeye yönelik bir antlaşmadır. Bu antlaşmadan önce de ortaya çıkan sorunları çözmek amacı ile çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan 25 Ekim 2004 tarihinde Birlik üyesi ülkelerin imzaladığı Avrupa Birliği Anayasası somut bir örnektir. AB'nin hedeflediği bütünleşme sürecini güvence altına alacağı düşünülen bu Anayasa taslağı 2005 yılında Fransa ve Hollanda'da yapılan referandumların olumsuz sonuçlanması nedeni ile yürürlüğe girememiştir. AB'nin küresel ölçekte daha güçlü bir rol almasını sağlamak için yapılmak istenen AB Anayasasından beklenen neticeler elde edilememiştir⁵².

Lizbon Antlaşması başarılı bir antlaşma reformu için Anayasa sözleşmesine esas olan anayasa yaklaşımından vazgeçmiştir. Ancak içerdiği yeniliklerden vazgeçmemiştir. Antlaşma, içerik ve kurumsal olarak öngörülebilir bir zaman içerisinde yapılabilecek anayasa ve

51 AYDIN, s.119.

52 GÜNEŞ Ahmet M., "Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.1-2, 2008, s.740.

antlaşmaların sınırını çizmektedir. Yakın bir gelecekte daha cesur adımlar atılacağı varsayımı yok sayılmamıştır⁵³.

Lizbon Antlaşması ile ABAD'ın yargı yetkisi genişletilmiştir. ABAD'a prensip olarak özgürlük, güvenlik ve adalet alanıyla ilgili AB mevzuatının geçerliğine ilişkin olarak genel yargısal inceleme ve yorumlama imkânı vermektedir. Bu düzenleme ile AB önemli ölçüde yargısal kontrol ve güvence sağlayacaktır. İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın ABAD'ın yetki alanına girme konusundaki koyacakları çekince ile Mahkemenin yetki alanı dışında kalma yetkisi verilmiştir⁵⁴. AB hukukunun üstünlüğünün vurgulandığı bu antlaşmada, bir kaç ülkenin ABAD'ın yetki alanına girmesi konusunda inisiyatifte sahip olması AB'nin hedefi olan bütünlük fikrini sarsıcı nitelikte olduğu söylenebilir.

Lizbon Antlaşmasının temel haklar konusunda getirdiği iki önemli yenilik vardır. Bunlardan birincisi Temel Haklar Şartı'nın bağlayıcı hâle gelmesi ikincisi de AB'nin AİHS'ne taraf olmasıdır. Bu mekanizmalar aracılığı ile özel hayatın gizliliğinin korunması ile ilgili olarak güçlü yasal altyapı oluşturulmuştur. Temel hakların korunmasına ilişkin bu güvence mekanizmaları AİHS'ne taraf olmayan üçüncü ülkelerle işbirliği içinde geçerlidir. Özel hayatın gizliliğine getirilen sınırlamalar ile kişisel verilerin kullanılmasına ilişkin kurallar, bu kuralların etkili bir şekilde işleyişi ile bireysel hak ve özgürlüklerin korunması arasındaki dengenin korunmasını sağlayacak bir seviye yakalanmasını gerçekleştirecektir⁵⁵.

Lizbon Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile birlikte bağlayıcılık kazanan Temel Haklar Şartı ile birlikte AB ilk defa yazılı bir temel haklar kataloguna sahip olmuştur. AB Anayasasından farklı olarak Lizbon Antlaşması, Temel Haklar Şartını antlaşma metnine dahil etmemiştir. Bu nedenle Şart, ayrı ve bağımsız bir belge olarak kalmaya devam edecektir. Ancak AB Antlaşmasının 6. maddesinin birinci fıkrası gereğince hukuki bağlayıcılığa sahip olacaktır. AB Antlaşmasının 6. maddesinin birinci fıkrasında açıkça Temel Haklar Şartının antlaşmalar ile hukuken eşit değerde olduğu belirtilerek AB organlarının işlemlerinin hukuken denetlenmesinde bir ölçü norm olarak kabul edilmiştir⁵⁶.

53 ARSAVA A. Füsün, "Lizbon Sözleşmesi- Reform Sözleşmesinin Önemli Unsurları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 2009, s.1458.

54 YAKUT Bahadır, "Lizbon Sonrası AB'nin Yeni Kurumsal Yapısı ve Karar Alma Süreçlerinin Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanındaki Yansımaları", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.2, 2010, s.63.

55 YAKUT, s.78.

56 KAYGISIZ Ümmühan, "Avrupa Birliği'nde Son Dönem Demokratikleşme Çabaları: Lizbon Antlaşması'nın Demokratikleşmeye Katkısı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, S.6, 2012, s.102.

1992 Maastricht Antlaşması ile başlayan derinleşme sürecinin insan hakları açısından etkili olduğu iki alan bulunmaktadır. Bunlardan biri, vatandaşların ve onunla bağlantılı olarak da vatandaş olmayanların haklarıdır. Bu çerçevede Temel Haklar Şartı önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Ancak özellikle bir üye devlet ülkesinde hukuka uygun olarak ikamet eden üçüncü devlet vatandaşlarının durumu bile istenen koruma düzeyine ulaşmamıştır. İkinci konu ise oluşturulan özgürlük, güvenlik ve adalet alanı çerçevesinde göçmenlerin ve sığınmacıların durumlarıyla haklarıdır. Özellikle bir üye devlette hukuka aykırı bir biçimde bulunan ve düzensiz göçmen denilen kişilerin hakları açısından büyük sorunlar mevcuttur. Üye devletler arasında sağlanan kolluk ve adli işbirliği, Avrupa Tutuklama Emri ile artık bir üye devlette bu konularda alınan bir kararın diğer üye devletler de uygulanabilir olması, prosedürleri birbirinden çok farklı olan üye devletler arasında bireyin haklarının çiğnenmesi sonucunu doğurabilir⁵⁷.

III. AVRUPA BİRLİĞİNDE İNSAN HAKLARI İLE İLGİLİ ÖNEMLİ BELGELER

AB'nin üzerinde durduğu önemli konulardan biri olan insan hakları ile ilgili olarak bir çok düzenleme vardır. AB'nin özellikle genişleme süreçlerinde yapmış olduğu düzenlemeler de, insan hakları kavramının dinamik özelliği nedeni ile gelişen şartlara göre değişmektedir. Bu bölümde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı, Kopenhag Kriterleri ve Temel Haklar Şartı insan hakları alanındaki önemi nedeni ile ayrı başlıklar altından incelenecek olup diğer insan hakları ile ilgili belgeler farklı bir başlıkta incelenecektir.

A. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AİHS, bölgesel anlamda bir sözleşme değildir. AİHS, koruduğu haklar ve sağladığı güvenceler bakımından tüm dünyada insan hakları açısından önemli bir belgedir. Günümüzde AİHS'nin sağladığı güvenceleri denetlemek amacıyla kurulan AİHM'nin verdiği kararlar insan hakları açısından birer içtihat niteliğinde olup sözleşmeye imza atan devletler açısından bağlayıcı niteliktedir. AİHM'in yapısına burada değinilecektir. AİHS'nin tarihçesi ve niteliğini ayrı başlık altında incelemek sözleşmenin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

57 ATA, s.36.

1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Tarihçesi ve Niteliği

AB'nin amaçları arasında yer alan ilkelerden biri, insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesidir. AB'de her üye devlet, hukukun üstünlüğü ve kendi yetki alanı içerisinde bulunan herkesin insan haklarından ve özgürlüklerinden yararlanmasını sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Avrupa Konseyi'ne üye devletler, insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme veya kısaca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi diye anılan sözleşmeyi imzalamışlardır. AİHS, 3 Kasım 1953'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, çeşitli zamanlarda yürürlüğe giren ek protokollerle geliştirilmekte ve eksiklikleri giderilmektedir. AİHS, dünyada mevcut olan insan hakları alanındaki sözleşmelerin en etkili ve gelişmiş olanlardan biridir⁵⁸.

AİHS ile öngörülen denetim düzeneği, kamusal uluslararası hukukun genel ilkeleri yoluyla sağlanacak etkenliğe oranla daha güçlüdür. Günümüzde bu güçlülük kamusal uluslararası hukukun genel nitelikteki yükümlülüklerini gölgede bırakmaktadır. Çünkü AİHM ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi aracılığıyla uygulanabilecek yaptırımlar daha doğrudan ve niteliklidir. Bununla birlikte AİHS'in bağlayıcılığı ve yaptırımı arasında tarihsel açıdan iki farklı durum ortaya çıkmaktadır. 11. Ek Protokolün yürürlüğe girdiği 1998 yılına kadar bir devlet AİHS'ni onaylayıp AİHM'nin bireysel başvuru yoluyla işletilen denetim düzeneğinin dışında kalabiliyordu. Böyle bir durumda AİHS'ni ihlal eden devlete yargısal yönden herhangi bir yaptırım olanağı bulunmuyordu. Böyle bir durumda insan hakkı ihlali ancak uluslararası alanda bir tartışma konusu olabiliyordu⁵⁹. 11. Ek Protokolün yürürlüğe girmesi ile birlikte AİHS'ne taraf olan her devletin AİHM'nin bireysel başvuru yolu ile yargı yetkisi kapsamında kalmaktadır. Ayrıca bireysel başvuru ile birey uluslararası hukukta hak süjesi hâline gelmiştir.

AİHM tarafından birçok ülkeye AİHS'ni ihlal ettiğine ilişkin kararlar verilmiştir. 1959-2016 yılları arasında AİHS'de güvence altına alınan hak ve özgürlükleri Türkiye 2889, Rusya 1834, İtalya 1791, Romanya 1147, Fransa 722, Birleşik Krallık 312, Almanya ise 186 defa ihlal ettiği tespit edilmiştir⁶⁰.

58 TANGÖR Burak, "Avrupa Birliği'nde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, S.1, 2001, s.34.

59 AYBAY Rona, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol", *TBB Dergisi*, S.88, 2010, s.240.

60 <http://www.inhak.adalet.gov.tr/istatistik/2016/7-%20%C3%9Cikelere%20G%C3%B6re%201959-2016%20Y%C4%B1llar%C4%B1%20Aras%C4%B1nda%20Toplam%20>

AIHS'ne taraf olan devletlerin Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüğü nesnel bir yükümlülüktür. Müteakabiliyet yani karşılıklılık ilkesine dayanmamaktadır. AIHS'de yer alan hak ve özgürlükler sözleşmecî ülkenin sadece kendi vatandaşına değil o ülkenin yetki alanı içerisinde yaşayan herkese tanınmıştır. Vatandaşlık bağı, bu sözleşmeden doğan kişisel hak ve özgürlüklerden yararlanmanın bir ön koşulu değildir⁶¹. AIHS'in güvence altına aldığı hak ve özgürlüklerden vatandaş ayrımı gözetilmeksizin herkesin faydalanabilmesi insan haklarının evrenselliğinin bir sonucudur.

AIHS'i 59 maddeden oluşmakta olup bu Sözleşme hak ve güvenceler ile AIHM'in işleyişi, yapısı, üyelerinin seçimi gibi konuları içeren iki başlık altında düzenlenmiştir. AIHS'in metni, daha önceden 21 Eylül 1970'de yürürlüğe giren 3 Nolu Protokolün, 20 Aralık 1971'de yürürlüğe giren 5 Nolu Protokolün, 1 Ocak 1990'da yürürlüğe giren 8 Nolu Protokolün düzenlemelerine uygun olarak değiştirilmiş olup 2 No'lu Protokolün metnini de kapsamaktaydı. Söz konusu protokollerle değiştirilen veya eklenen tüm hükümlerin yerini 1 Kasım 1998'de yürürlüğe giren 11 Nolu Protokol almıştır. Bu tarih itibariyle 1 Ekim 1994'de yürürlüğe giren 9 Nolu Protokol yürürlükten kalkmış 10 Nolu Protokolde konusuz kalmıştır⁶².

2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yapısı

1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren Ek-11 nolu protokol ile Avrupa İnsan Hakları Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Komisyon'un yerine tam zamanlı olarak çalışan tek bir mahkeme kurularak Bakanlar Komitesi'nin yargısal görevi ortadan kaldırılmıştır. Bu değişimin gerekliliği, taraf ülke ve başvuru sayısındaki hızlı artıştan kaynaklanmaktadır. Sözleşme ile teminat altına alınan temel hak ve hürriyetlerin korunmasının etkinliğini korumak ve arttırmak amacı ile Sözleşmenin oluşturduğu denetim mekanizmasının yeniden yapılandırılmasının acil ve gerekli olduğu protokolden vurgulanmıştır. Komisyon ve Divan'a başvuru sayısı da iş yükü altından kalkamayacak bir hâle gelmiş ve başvuruların sonuçlanması gecikmelere neden olacak boyutlara vardığı için değişiklik kaçınılmaz hâle gelmiştir⁶³.

[%C4%B0hlal%20Say%C4%B1lar%C4%B1..pdf](#), 1959-2016 Yılında Bazı Ülkelerin Toplam AIHS İhlalleri, Erişim Tarihi: 15.05.2017.

61 GÖLCÜKLÜ Feyyaz, GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, Ankara, 1996, s.20.

62 AIHS, s.2.

63 KARAASLAN Erol, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve Yargılama Yöntemi", *Ankara Barosu Dergisi*, S.3, 2004, s.110.

Mahkeme sürekli olarak görev yapan ve Sözleşmeci ülke kadar hâkimlerden oluşan bir yapıya sahiptir. Hâkimler, her Sözleşmeci taraf adına Sözleşmeci tarafın sunacağı üç adaylık liste üzerinden Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından oy çokluğu ile dokuz yıllık bir süre için seçilir. Mahkeme genel kurul hâlinde toplanarak başkanını, iki başkan yardımcısını, Daire başkanlarını ve yazı işleri müdürü ve yardımcılarını seçer, daireleri kurar, Mahkeme içtüzüğünü kabul eder. Mahkeme seçilmiş hakimler ve bürokrat hukukçulardan oluşur⁶⁴. AİHM'de kırk yedi hâkim görev yapmaktadır.

Sözleşmenin 26. maddesine göre Mahkemenin yapılanması tek hâkimli düzen, üç hâkimli komiteler, yedi hâkimli daireler ve on yedi hâkimli Büyük Daire şeklindedir. Davanın tek hâkimli olarak görüldüğü hâllerde hâkim seçilmiş olduğu devlet ile ilgili başvuruyu incelemeyecektir. Büyük Dairede AİHM başkanı, başkan yardımcıları, daire başkanları ve içtüzüğe göre seçilecek diğer hâkimlerden oluşur. Bir başvuru Büyük Daireye sevk edildiği zaman daire başkanı ve ilgili devlet adına seçilmiş hâkim dışında bu kararı veren daire hâkimleri Büyük Dairede yer almazlar⁶⁵.

Dairelerin başvuruların kabul edilebilirlik incelemesini yapma ve davanın esasını inceleme yetkileri vardır. Bir başka deyişle daireler komitelerin kabul edilemezlik kararı vermediği bireysel başvurular ile devlet başvurularını kabul edilebilirlik ve esas hakkında inceleyip karara bağlamakla görevlidirler. Dairelerin kararı kesindir. Ancak bazı durumlarda davanın esasını karara bağlama yetkisi Büyük Daireye verilmiştir. Sözleşmenin ve protokollerin yorumunda ciddi sorunlar ortaya çıkıyorsa veya sorunun çözümü Mahkeme tarafından verilmiş bir karar ile çelişkili olacak ise daire hüküm vermediği süre içerisinde taraflar itiraz etmedikçe yargı yetkisinden Büyük Daire lehine vazgeçebilir. Ayrıca daire kararının verildiği tarihten itibaren üç ay içerisinde dava taraflarından her biri istisnai durumlarda davanın Büyük Daireye gönderilmesini isteyebilir. Büyük Dairenin bünyesinde beş hâkimden oluşan bir kurul istemi kabul ettiği takdirde Büyük Daire bir karar ile davayı sonuçlandırır⁶⁶.

AİHM önüne gelen bir davada insan hakkı ihlali iddiasını kabul veya ret edebileceği gibi dostane çözüm yolu ile de uyuşmazlıkları giderebilir. AİHS'nin 39. maddesine göre, yargılamanın her aşamasında AİHM önüne

64 AİHS, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi-11 ve 14 Nolu Protokollerle Değiştirilen Metin, Şen Matbaa, Ankara, 2012, s.14-15.

65 BİLİR Faruk, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.55, S.1, 2006, s:141.

66 BİLİR, s.142.

gelen davanın Sözleşme ve protokolleri ile tanınan insan haklarına saygı ilkesinden esinlenen bir dostane çözüm yoluyla sonuçlanmasını sağlamak için taraflara yardımcı olabilir. Dostane çözüm yolundaki işlemler gizli yürütülür. Dostane çözüm durumunda AİHM, olayların ve kabul edilen çözümün kısa bir özeti ile sınırlı bir kararla başvuruyu kayıttan düşürür. Bu karar, dostane çözüme ilişkin olarak kararların icrasını denetleyen Bakanlar Komitesine bildirilir⁶⁷.

B. Avrupa Sosyal Şartı

1961 yılında kabul edilen ve 1965 yılında yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Şartının hazırlık sürecindeki yaklaşımın iki ana yönde olduğu söylenebilir. Sosyal Şartın 1953-1956 yıllarındaki ilk dönemdeki hazırlık çalışmalarında Avrupa Konseyine üye devletlerin parlamenterlerinden oluşan Danışma Meclisi hakimdir. 1956-1961 yıllarındaki ikinci dönemde ise üye devletlerin Dışişleri Bakanlarından oluşan Bakanlar Komitesi ön planda olmuştur. İlk dönemdeki yaklaşımda geniş ve idealist bir Şart fikri ileri sürülürken ikinci dönemde kısıtlayıcı ve pratik bir Şart fikri düşünülmüştür. Sosyal Şart bu iki döneme ait olan yaklaşımları dikkate alarak bir uzlaşma sonucu ortaya çıkan bir belge olarak görülmektedir⁶⁸.

Sosyal Şartın Avrupa Konseyinin o yıllardaki en büyük başarısı olan AİHS'in ekonomik ve sosyal alandaki muadili olması amaçlanmıştır. Ancak Sosyal Şart, 1990'ların ortasına kadar büyük ölçüde AİHS'in gölgesinde kalmıştır. Bunda birkaç sebep etkili olmuştur. İçerik olarak zengin olmasına rağmen Şart ile uyumu gözetmekle görevli Bağımsız Uzmanlar Komitesi tarafından kabul edilen sonuç bölümü nispeten muğlak ve yayınlanmamıştı. Bu komite büyük ölçüde Hükümet Komitesine ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine bağlı kalmıştı. Bu durum ne tam yargısal ne de tam siyasi olan bir denetim mekanizması oluşturmuştu. Sistem bireysel veya toplu şikayetleri dikkate almamış, sadece taraf devletlerin Şartın uygulanması ile ilgili olarak hazırlamaları ve sunmaları gereken rapora dayanmıştı. Bu bakımdan Sosyal Şartın başta adli makamlar olmak üzere ulusal kurumlarca uygulanabilecek bir belge olarak görülmemiş ve bu durum potansiyel davacıların belgeye olan ilgisini azaltmıştır. Diğer bir durum Sosyal Şartın diğer insan hakları belgelerinden kesin çizgilerle ayıran belirli özellikler olmasıdır. Bunlara örnek olarak Sosyal Şartın uygulama kapsamına giren kişilerin sadece taraf devletlerin vatandaşları ile sınırlı olması gösterilebilir. Sosyal Şartın

67 AİHS, s.39.

68 GÜLMEZ Mesut, "Avrupa Sosyal Şart'ına Genel Bir Bakış ve Türkiye", *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE Yayınları, C:12, S:1, 1991, s.92.

kabul edilmesi ile birlikte her bir devletin belirli sınırlar dahilinde kalmak kaydı ile Şartın hangi hükümleri ile bağlanmak istediklerine dair seçme imkânı tanıyan bir yaklaşım benimsenmiştir⁶⁹.

1995 yılında Sosyal Şarta eklenen ek protokol ile bazı ulusal, uluslararası ticaret ve işveren örgütleri ile hükümet dışı organizasyonlara Şartı ihlal eden katılımcı ülkelere karşı toplu şikayet yoluna başvuru hakkı verilmiştir. Sosyal Şartın içerdiği haklara yönelik olarak üye devletleri zorlayıcı bir etkiye sahip olduğu kabul edilse bile kişisel başvuruya yer verilmemesi, toplu şikayetin bile devletlerin rızasına bırakıldığından sınırlı bir korumayı sağladığı söylenebilir. Toplu şikayet ile güçlendirilen denetim sisteminin AİHS'ne göre oldukça gevşek ve etkisiz olduğu kabul edilmektedir⁷⁰.

Sosyal Şart bir Avrupa Konseyi antlaşması olup AB, Birlik olarak bu antlaşmaya taraf olmamıştır. Şart AB müktesebatının gelişimine kaynaklık etmiştir. Ancak hiçbir zaman Şart sosyal Avrupa topluluğunun gelişiminde ana araç olmamıştır. Şarta yapılan referanslar oldukça azdır. Avrupa Topluluğu, Şartın temel sosyal haklar konusunda hak ettiği ana araç olarak kullanılmasında uzun süre tereddüt etmiştir. Bu tereddüt hâlen devam etmektedir. Avrupa Topluluğunun inşasında ekonomik alan ile sosyal alan arasında daha iyi bir denge kurulması gerekir. Şartın AB'nin mevzuat ve politikalarının gelişiminde daha fazla dikkate alınması bu dengeye katkıda bulunacaktır⁷¹.

C. Kopenhag Kriterleri

Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra bağımsızlıklarına kavuşan Orta ve Doğu Avrupa Devletlerinin AB'ye adaylıkları ile insan hakları, demokrasi ve liberal ekonomisi yetersiz olan ülkelerin durumu AB içinde ele alınmıştır. Uluslararası sistemde meydana gelen değişimler ile eski Sovyet Bloğu ülkeler için AB'nin bir çekim merkezi hâline gelmesi, Balkanlar'da ortaya çıkan gelişmeler sonucunda milliyetçilik akımlarının güçlenmesi AB'nin insan hakları konusunda diğer ülkeler için de bir uygulama reçetesi ihtiyacını gidermeye yönelik çalışma yapmaya zorlamıştır. Konsey

69 DE SCHUTTER Olivier, *Avrupa Sosyal Şartı'nın İki Yaşamı*, DE SCHUTTER Olivier (Koordinatör), *Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa*, Şen Matbaa, Ankara, 2010, s.8.

70 GEMALMAZ Mehmet Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2003, s.485.

71 DE SCHUTTER Olivier, *Avrupa Sosyal Şartı'nın Avrupa Birliği Hukukunun Gelişimindeki Rolü*, DE SCHUTTER Olivier (Koordinatör), *Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa*, Şen Matbaa, Ankara, 2010, s.88.

tarafından 22 Haziran 1993 yılında Kopenhag'da yapılan zirve sonucunda AB'ye katılım için birtakım kriterler ileri sürülmesine karar verilmiştir. Bu kriterler Kopenhag Kriterleri olarak bilinen kriterlerdir.⁷²

AB'ye tam üyeliğin gerçekleşmesinde önce aday ülkelerin karşılması gereken bu kriterler üç başlık altına toplanmıştır. Bunlardan birincisi siyasi kriterler olup demokrasiyi, insan haklarını, hukukun üstünlüğünü ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığı şeklinde düzenlenmiştir. İkinci kriter ekonomik kriter olup işleyen ve aynı zamanda Birlik içinde rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığıdır. Üçüncü kriter ise topluluk mevzuatının benimsenmesi olup siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olmaktır. Aday ülkeler, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını sağlamış olduktan sonra tam üyelik gerçekleşebilir.⁷³

Kopenhag Kriterlerinin içeriğine ilişkin AB Komisyonunun 15 Temmuz 1997'de yayınladığı Gündem 2000 Raporu ve bu raporun eklerini oluşturan ülke raporu aday ülkelerin gelişim durumu incelenirken kullanılan referans kriterleridir. Özellikle Gündem 2000 raporunda birliğe üye olmak isteyen ülkelerin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün kurumsal olarak yerleşmesi ve kamu kuruluşlarının etkin bir şekilde işlediğini gösteren kurumsal istikrarın sağlanması konularında günlük yaşamda görülen somut yansımalara değer verilmesi gerektiği önemle vurgulanmıştır.⁷⁴

D. Temel Haklar Şartı

2000 yılında açıklanan ancak 2009 yılında bağlayıcılık kazanan Temel Haklar Şartı, AB içerisinde insan hakları ile önemli belgelerden biridir. AB içerisinde Şart kabul edilinceye kadar böyle ayrıntılı bir temel haklar katalogu yoktu. Şartla birlikte ayrıntılı temel haklar katalogu oluşturulmuştur.

Şartın taslağı bir Konvansiyon tarafından yapılmıştır. Başkanlığını Almanya eski Cumhurbaşkanı Roman Herzog tarafından üstlenilen

72 TÜRKMEN, s.148

73 <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/437-438.pdf>, Kopenhag Kriterleri, Erişim Tarihi: 16.04.2013.

74 BULUT Metin, "Türk Kamu Yönetiminin Dönüşümünde Etkili Bir Araç: Avrupa Birliği İlerleme Raporu", *Sayıştay Dergisi*, S.82, 2011, s.106.

Konvansiyonda üye devletlerin devlet ve hükümet başkanlarından 15 temsilci, Avrupa Komisyonundan 16 temsilci, Avrupa Parlamentosundan 16 üye, Ulusal parlamentolardan 30 temsilci vardı. ABAD'dan 2 temsilci ve birisi AİHM'den olmak üzere Avrupa Konseyinden 2 temsilci de çalışmalara gözlemci olarak davet edilmişti. Şeffaflık ilkesi gereğince taslağın hazırlanması safhasında özellikle açılan bir web sitesi aracılığı ile sivil toplumun katılımı olanaklı kılınmıştır. Yazılı görüşler kabul edilmiş ve Konvansiyon'da görüşler dinlenmiştir. Şartın hazırlanışında uygulanan Konvansiyon metodu antlaşmaların değiştirilmesinde kullanılan Hükümetler arası konferanslara yönelik eleştirilerden ortaya çıkmış bir yöntemdir⁷⁵.

Uzun zamandan beri AB içerisinde böyle bir belgenin kabul edilmesi gündemde olmuştur. Birlik sadece ekonomik birlikten amaçlayan bir örgüt olmaktan çıkmış, zaman içerisinde siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal yönler kazanmıştır. Gelişmekte olan bütünleşmiş siyasal sistem içerisinde bireylerin haklarını koruyan kapsamlı bir hukuksal belge artık bir gereksinim olarak ortaya çıkmıştır⁷⁶. Hukuk devleti ilkesi gereğince topluma herkes tarafından ulaşılabilir ve anlaşılabilir temel haklar ilkesi sunmak gerekir. Her ne kadar AB içerisinde Adalet Divanı tarafından hakim yapımı hukuk yolu ile geliştirilen bir temel haklar rejimi bulunsa da bunun konunun uzmanı olan hukukçular tarafından bile bilinmesi mümkün değildir. Temel hakları gösteren kodifiye edilmiş bir temel haklar katalogu açıklık şartının bir gereğidir⁷⁷.

Şartın kabul edildiği zamana kadar örgütün insan haklarının korunmasında kriter olarak aldığı AİHS, medeni ve siyasal haklar üzerine odaklanan bir belgedir. Oysa AB içinde sosyal ve ekonomik hakları nüvesi baştan beri vardır. Çünkü birlik ekonomik karakterli bir birlik olarak kurulmuştur. ABAD'ın içtihatlarıyla da bu haklar son derece gelişmiş bir düzeydedir. Bunları da içerisine alabilecek bir belge artık Birlik için şart olmuştur. Avrupa Konseyi de, AB'nin örgüt içerisinde insan haklarının korunmasına hizmet edebilecek hukuksal bir metnin hazırlanmasını haklı bir çaba olarak görmüştür. Böyle bir metnin hem AB vatandaşlarının haklarını korumada hem de örgüt organlarının hukuksal işlemlerini kapsamakta faydalı olacağı düşünülmüştür. AB'nin işlemleri bireylerin gündelik yaşamlarını gittikçe etkilediği için bu Şart önemlidir. Böyle bir

75 ATALAR, s.126.

76 ATA, s.37.

77 METİN Yüksel, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S.4, 2002, s.40.

belgenin varlığı ile bireylerin haklarının bu organların kararlarıyla ihlal edilmesinin önüne geçilmesi öngörülmüştür. Avrupa Konseyi açısından en önemli husus bu belgenin AİHS'ni yeterli ölçüde dikkate almış olmasıdır⁷⁸.

Şartın oluşması aşamasında en önemli özelliklerinden biri bu Şartın 3-4 Haziran 1999 yılında Köln zirvesinde verilen misyon ışığında oluşmasıdır. Devlet ve Hükümet Başkanlarının anlaştığı ortak nokta temel hakların bir belgede somutlaştırılmasıydı. Her şeyden önce Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonundan ve üye devletlerin Anayasal geleneklerinden kopma olmayacaktı. Ekonomik ve sosyal haklar ile medeni ve siyasal hakların aynı belgede ele alınması önemlidir. Hukuki niteliği ve koruduğu değerlerin farklı olması nedeni ile medeni ve siyasal haklar, ekonomik ve sosyal haklardan ayrı olarak kodifikasyonu gerçekleştirmiştir. Bu durum hem Avrupa Konseyi hem de BM sistemi içerisinde görülen bir durumdur. Köln'de verilen misyonun takip eden 15-16 Ekim 1999 tarihli Tampere zirvesinde özellikle prosedür bakımından tamamlandığı görülmektedir. Şart metninin tamamlanması, metnin üye devlet hükümet temsilcileri ve ulusal parlamentolardan katılan gruplar tarafından uygun bulunmasına bağlı olmuştur⁷⁹.

“Din” kelimesi, Şartın hazırlanma sürecindeki tartışmalarda önemli bir sorun yaratmıştır. Bazı temsilciler salt Hıristiyan dinine ve değerlerine atıfta bulunulmasında ısrarcı olmuştur. Ancak çoğunluk görüşü dini miras ve değerlerin sadece Hıristiyanlıktan gelmediği yönündeydi. Bu görüşü savunanlar, Müslüman Endülüs'ün Avrupa medeniyetine katkısını, göçmenlerin Avrupa toplumları üzerindeki etkisini ve Yahudi kültürünün bıraktığı izi vurgulamışlardır. Ayrıca AB'nin kurucularının bile hiçbir dini belgeye atıfta bulunmadıklarını ileri sürmüşlerdir. Sonuç itibari ile bu görüş ağırlık kazanmış ve Şartta Hıristiyanlık dinine yer verilmemiştir. Bu konuda siyasal felsefesini laiklik temeli üzerine temellendiren Fransa'nın büyük etkisi olmuştur⁸⁰. Din kelimesine atıfta bulunulmaması ile çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin, AB'ye girebilmek gayreti ile gerçekleştirdiği reformlardaki isteğin azalmasına yol açılmamıştır.

7 Aralık 2000 tarihinde Şart'ın bir törenle ilan edilmesi ile birlikte Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon önemli bir politik irade

78 ATA, s.38.

79 ARSAVA A.Fusun, “AB'nin Anayasallaşma Sürecinde Temel Haklar Şartı”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, S.2, 2004, s.4.

80 TAŞDEMİR Hakan / DEMİR Hasan, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, S.3, 2002, s.94.

ortaya koymuşlar ve AB'nin temel hak ve özgürlüklerle bağlı olduğunu tekrar vurgulamışlardır. Şartın ilanı ile birlikte Şart hukuken bağlayıcı olmamıştır. Şartın bağlayıcılığı için AB antlaşmalarının parçası olması gerekirdi. Şart bağlayıcı olmadığı için AB vatandaşları Birliğin işlemlerine karşı Şartı ileri süremiyorlardı. Ancak Şartın bağlayıcı olması yönündeki görüşler gittikçe ağırlık kazanmaktaydı. Köln'de Şartın en kısa zamanda bağlayıcı olması noktasında anlaşma sağlanmıştı. Avrupa Parlamentosu ve Komisyon ile birlikte sivil toplum kuruluşları, üye devletlerin çoğunluğu da Şartın bağlayıcı olmasını arzu ediyordu. Ancak Şart konusunda hukuken bağlayıcılık sorununun çözümü Şartın hazırlanmasını engellememesi için ileri bir tarihe bırakılmıştır. Özellikle İngiltere, İrlanda ve İsveç Şartın bağlayıcı olmasına karşı çıkmaktaydı. Bunlara göre ulusal anayasalarda, Şartın düzenlediği bazı hak ve özgürlükler daha geniş içeriğe sahip olup ulusal temel hakların zayıflamasına neden olabilirdi. İkinci olarak eğer ABAD bir temel hakkın ihlalden Birliğin bir işlem yapması zorunluluğunu çıkarırsa Şart yetki emici bir etkiye sahip olacaktır⁸¹.

2000-2007 arası dönemde bağlayıcı olmayan Şartın hukuksal etkisi üzerine büyük bir tartışma olmuştur. ABAD'ın 2001 yılında verdiği *R.v. Secretary of State for Trade and Industry* kararında Şartın henüz geçerli bir yasal katmana yani hukuken bağlayıcılığa sahip olmadığını ancak başka belgelerle kabul edilmiş olan hakların büyük çoğunluğunu doğrulayan ifadeler olduğu belirtilmiştir. Bundan sonra da Topluluk ve Birliğin yetki ve görevlerine saygı gösterilmesi koşuluyla, üye devletlerin anayasal geleneklerinden ve uluslararası yükümlülüklerinden, AB Antlaşmasından, AİHS'den, Topluluk ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiş olan Sosyal Şartlardan ve ABAD ile AİHM'in içtihadından doğan hakları doğruladığını belirtmektedir. Bu karara göre, bu durumda belgenin kendisi bağlayıcı olmamakla birlikte temel bir hakka ilişkin Şart hükümleri görmezden gelinemezdi⁸².

Şartın kabulü noktasında İrlanda'da olumsuz bir durum ortaya çıkmıştır. İrlanda ve Çek Cumhuriyeti sonradan Şartı kabul etmek için hukuksal güvenceler almış ve bu ülkelere Şartın bağlayıcı olmasının özel ulusal duyarlılığı olan konuları etkilemeyeceği taahhüt edilmiştir. İrlanda'ya vergi politikası, aile, sosyal ve ahlaki konular ile İrlanda'nın geleneksel tarafsızlık politikasını etkilememesi açısından Ortak Dış Güvenlik Politikası çerçevesinde gerekli olan hukuksal güvencelerin verilebileceği Konsey tarafından kabul edilmiştir. İrlanda Şartın uygulanmasını tamamı

81 METİN, s.54.

82 ATA, s.38.

ile reddetmemekte ancak AB'nin belli konularda yetkili olamayacağını halkına açıkça göstermek istediğinden bu güvenceleri talep etmiştir⁸³.

Şartın bağlayıcılık kazanması ve AB'nin AİHS'e taraf olması ile birlikte insan hakları ile ilgili iki tane belgenin varlığı söz konusudur. Şart ile AİHS arasında olası uyum sorununu gidermek amacı ile Şarta bazı hükümler konmuştur. Şartın 53. maddesine göre Şartın hiçbir hükmünün AİHS ile üye devlet anayasalarında bulunan temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı veya olumsuz yönde etkileyici olarak yorumlanamaz. 52/3 maddesi de Şart'ın AİHS'e karşılık gelen hakları kapsadığında söz konusu hakların anlam ve kapsamının Sözleşmede belirtilenlerle aynı olacağı ve bu hükmün AB Hukukunun daha geniş bir koruma sağlamasına engel olamayacağı hükme bağlanmıştır⁸⁴. Şart ile AİHS bu hükümlerden de anlaşılacağı üzere birbirinin tamamlayıcısı konumdadır.

E. Diğer Belgeler

AB mevzuatında yukarıda belirtilen insan hakları belgeleri dışında özel olarak bazı konularda düzenlenmiş insan hakları belgeleri de vardır. Bu belgeler yukarıda belirtilen belgeler gibi genel nitelikte tüm insan haklarını kapsamayıp bazı haklarla ilgili özel nitelikte düzenlemeler getirmektedir. Bu belgelerde uluslararası hukuk alanında insan hakları ile ilgili olarak birer belge olarak görülmektedir.

Bu belgelerden biri Avrupa İşkence ve İnsanlık Dışı yada Onur Kırıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesi Sözleşmesidir. Bu sözleşmeye kısaca Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi de (AİÖS) denilebilir. Bu sözleşmede düzenlenen hak, AİHS'nin 3. maddesinde düzenlenen işkence ve kötü muamele yasağının bir yansımasıdır. Bu sözleşme, AİHS'nin işkence veya kötü muamele gören bireyleri korumada yetersiz kaldığı düşüncesi ile düzenlenmiştir. AİHS'de iç hukuk yolları tüketildikten sonra yargısal denetim yollarına başvuruluyor olmasının örneğin gözaltına alınan kişilerin işkence görmesini engellemede yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle işkencenin önlenmesi konusunda proaktif nitelikli denetim mekanizmasına duyulan ihtiyaç nedeni ile bu sözleşme düzenlenmiştir⁸⁵.

1987 yılında imzaya açılıp 1989 yılında yürürlüğe giren AİÖS, Avrupa Konseyi tarafından 1994 yılında kabul edilmiştir. Avrupa Konseyine üye olan tüm devletler bu sözleşmeyi kabul etmiştir. Sözleşme çerçevesinde

83 ATA, s.44.

84 <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf>, Temel Haklar Şartı, Erişim Tarihi:22.03.2013.

85 KARAOSMANOĞLU, s.303.

üye devletlerin çeşitli mesleklerden seçtikleri temsilcileri eşit sayıda bağımsız ve tarafsız uzmandan oluşan bir Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi oluşturulmuştur. Komitenin kuruluş amacı, Sözleşmeye taraf olan bir devletin yetki alanı içerisinde bulunan yetkili organlarca kişilerin özgürlüklerin yoksun kılındığı örneğin cezaevleri, polis ve jandarma karakolları, yabancılar için alıkoyma yerleri gibi yerlere periyodik ve periyodik olmayan denetim ziyaretleri düzenlemektedir. Bu yerlerde Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından düzenlenen ziyaret modeline uygun olarak uzmanlar özgürlüklerinden yoksun kılınan kişilerle serbestçe ve tanık olmadan görüşmeye yetkilidir. Sözleşmenin temel özelliği Komite ile devlet arasında işbirliği ilkesidir. Devletlerin bu işbirliği ile kazanımı, tüm sürecin gizliliği olup ilgili Hükümete sunulan denetim ziyaretine ilişkin rapor ve tavsiyeler Hükümet bunları yayınlamak kararı almadıkça gizli tutulur. Sözleşmeyi değiştiren ilk protokol, Avrupa Konseyi üyesi olmayan ancak Bakanlar Komitesi tarafından Sözleşmeye taraf olmayan devletlere sözleşmeye katılma imkânı tanınmıştır⁸⁶.

Komiteler tarafından yapılan ziyaretler genellikle adalet, sağlık ve içişleri bakanlarıyla yapılan görüşmeler ile başlar ve gerekli yerlerin denetimi ile devam eder. Bu denetim kapsamında yapılan ziyaretler denetlenecek olan kuruluşlara önceden bilgi verilmeksizin yapılır. İşkence ve kötü muamele yapıp yapılmadığı ve genel tavsiyelere uyulup uyulmadığı kontrol edilir. Komite her yıl gizlilik koşuluna bağlı kalarak yaptığı bu denetimlere ilişkin raporlarını Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine sunar. İlgili devlet Komite ile işbirliği yapmaktan ve tavsiyeler doğrultusunda işlem yapmaktan kaçınır ise üyelerin üçte iki çoğunluğunun kararı ile gizlilikten vazgeçilip kamuya açıklama yapılabilir. Bu yaptırımla işkence ve kötü muameleye aykırılık uluslararası topluma hem resmi olarak duyurulmuş olmakta hem de ilgili devlet kınanmaktadır⁸⁷.

Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Çerçeve Sözleşmesi insan hakları alanında özel belgelerden biridir. 1945-1989 yılları arası dönemde tüm devletlerde olduğu gibi Avrupalı devletlerde de öne çıkan fikir, azınlıkların insan hakları konsepti içerisinde, eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkeleri çerçevesinde korunmasıydı. Ancak 1990'lara doğru yaşanan gelişmeler bu yaklaşımın sorgulanmasına ve bırakılmasına zemin hazırlamıştır. Bu açıdan özellikle 1989'dan sonra azınlık haklarının dikkate alınmasına yönelik isteklilikte bir artış olmuştur. Devletlerin azınlıklara

86 REİDY Aisling, *İşkencenin Yasaklanması-Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz*, Şen Matbaa, Ankara, 2012, s.44-45.

87 KARAOSMANOĞLU, s.308.

yönelik bu tutum değişikliğinde ise Sovyetler Birliği, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın 1990'ların başlarında parçalanmaları ve sadece bu ülkelerde değil diğer Orta Avrupa'nın (Romanya, Sırbistan, Bulgaristan, Ukrayna gibi) tümünde azınlık ve diğer ulusçuluk akımlarının yeniden uyanmasının etkisi büyük olmuştur. Ulusal azınlıkların durumları 1990 ve 1995 yılları arasında Avrupa düzeni ve istikrarı için potansiyel bir tehdit olarak algılanmış ve bu tehdidin önünü alabilmek için birtakım girişimlerde bulunulmaya başlanmıştır⁸⁸.

Bu bakımdan 1990 ve 1995 yılları arasında Avrupa'da azınlıkların korunmasına yönelik olarak standartlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede iki görüş ortaya çıkmıştır. Almanya, İtalya, Hollanda, Macaristan ve Avusturya gibi sınırları dışındaki azınlıklarla ırksal ve kültürel ilişkilerde bulunan birinci görüşü savunanlara göre ulusal azınlıkların kültürel, eğitimsel ve dinsel ilişkilerinde otonomi ve çoğunlukta oldukları bölgelerde kendilerini yönetebilme imkânı sağlayan kolektif azınlık haklarını uluslararası alanda tanımaktır. Bulgaristan, Fransa, Yunanistan ve Romanya gibi birçok devlet tarafından savunulan ikinci görüşe göre asıl sorun, ulusal azınlıkların korunmasından ziyade önemli oranda azınlık topluluklarına sahip olan devletlerin ülkesel bütünlüğünün ve siyasi istikrarının devam ettirilmesidir. Ulusal azınlık hakları egemen devlet hakları yanındaki ikincil konularını sürdürmeli ve devletlerin iç siyasetleri içinde tutulmaya çalışılmalıdır. Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Çerçeve Sözleşmesine egemen olan ikinci görüştür⁸⁹.

Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı insan hakları alanındaki özel belgelerden bir diğeridir. 1992 yılında imzalanmış ve 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Önsözde de belirtildiği üzere, kültürlerarası bağların ve çok dilliliğin değeri vurgulanarak bölgesel veya azınlık dillerinin korunması ve teşvik edilmesinin resmi dillere ve resmi dilleri öğrenme ihtiyacına zarar vermemesi gerekir. Avrupa'nın farklı ülkelerinde ve bölgelerinde bölgesel veya azınlık dillerinin korunmasının ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü çerçevesinde kültürel ve demokrasi ilkelerine dayalı bir AB'nin oluşumunda önemli katkılar sağlayacağı önsöz de belirtilmiştir⁹⁰.

Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartında azınlık dillerinin yanı sıra bölgesel dillerin de açık bir şekilde düzenlenmiş olmasının temel nedeni, Fransa gibi bazı ülkelerde anayasal nedenlerle çeşitli kültürlerle ve farklı

88 SARAÇLI Murat, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar**, Adres Yayınları, Ankara, 2012, s.49.

89 SARAÇLI, s.50.

90 <http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=65>, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, Erişim Tarihi:25.04.2013.

anadillere sahip olan vatandaşların azınlık olarak tanınmamalarıdır. Bölge kültürleri ve bölge dilleri kavramı ile bu anayasal engeller aşılmak istenmiştir⁹¹.

Avrupa Çocuk Haklarının Kullanımı Sözleşmesi insan hakları ile ilgili diğer özel bir belgedir. 1996 yılında bu sözleşme yapılmıştır. Sözleşmenin 1. maddesinde, sözleşmenin 18 yaşından küçüklere uygulanacağı ve amacının çocukların yüksek çıkarları için, haklarını geliştirmek, onlara usule ilişkin haklar tanımak, bu hakların çocukların doğrudan ve diğer kişiler veya organlar tarafından bir adli makam önündeki kendilerini ilgilendiren davalardan bilgilendirilmelerini ve bu davalara katılmalarına izin verilmesini teminen kullanılmasını kolaylaştırmak olduğu belirtilmiştir. Sözleşmenin 24. maddesinde imzacı devletler sözleşmenin hiçbir maddesine çekince konulamaz ifadesi kullanılarak çocuk haklarına verilen değer gösterilmiştir⁹².

AB'de insan hakları ile ilgili belgeleri bunlarla sınırlandırmak doğru bir yaklaşım değildir. İnsan hakları alanındaki gelişmeler daha birçok belgenin de ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Çünkü hakların ortaya çıkması bir düzene ihtiyaç duyacağından bu düzenin nasıl sağlanacağı belgeler yardımı ile olacaktır.

SONUÇ

Avrupa'daki tarihsel gelişmeler sonucunda birlik fikri ortaya çıkmıştır. Birlik fikri kendini en son olarak AB şeklinde göstermiştir. Tarihsel ve kültürel değerlerine önem veren Avrupa ekonomik, siyasal ve kültürel birlikteliği sağlayıp yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşından sonraki süreçte Avrupa genelinde meydana gelen gelişmeler AB'nin genişleme sürecini hızlandırmıştır.

AB'nin gelişim sürecinde insan hakları kavramı önemli bir yer tutmaktadır. İnsan hakları AB'nin önemli görülen tüm antlaşmalarında atıfta bulunulan bir kavramdır. İnsan haklarına saygı AB'ye üyelik için şart koşulan hususlardan biridir. AB'de üye ülkelerin insan hakları uygulamalarının farklılık taşıması nedeni ile bazen farklı düzenlemeler olsa da insan haklarının evrenselliği ilkesi temelinde hareket ettiği söylenebilir.

91 TERZİOĞLU Süleyman S, *Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı*, Alp Yayınevi, Ankara, 2007, s.96.

92 <http://www.ihb.gov.tr/IcerikGoster.aspx?ID=51f7fa57-9b77-4a90-b32ab0f8eda3ee7c>, Avrupa Çocuk Haklarının Kullanımı Sözleşmesi, Erişim Tarihi: 30.04.2013.

Birliğe üyeliğin ön şartı olarak insan haklarına saygının olmazsa olmaz şartlar arasında sayılmış olması, insan haklarına verilen önemin Birlik içinde güçlendiğini göstermektedir. Birliğin genişleme sürecinin siyasi açıdan insan haklarına saygı çerçevesinde gerçekleşeceği aday üye ülkeler tarafından bilinmiş olması, aday ülkelerin insan hakları karnelerini düzeltme yoluna sevk edecektir. Avrupa'da ortak bir kimlik çabası oluşturma sürecinde olan AB için bu kriterlerin ortak bir kimliğin değerleri olduğu söylenebilir.

AB'de insan hakları alanında uygulama birliği önemli antlaşmalarda yoktur. Bu da Birliğe üye devletlerin menfaatlerini AB'nin menfaatlerinden daha üstte algıladığını göstermekte olup, bu husus ekonomik ve siyasal birlikteliği sağlamayı amaçlayan Birliğin menfaatlerine terstir. AB'nin bundan sonra üye devletlerle yapacağı antlaşmalarda herhangi bir ayrıcalık veya imtiyaz getiren maddelerin antlaşmalara girmemesi Birliğin bütünleşmesine katkı sağlayacaktır. Bunun içinde Birlik fikrinin tüm Avrupa'da yaşayan insanlara tanıtılması gerekir. Bunu gerçekleştirmek içinde Avrupa Vatandaşlığı müessesinin aktif hâle getirilerek Avrupalılık bilincinin arttırılması ve her bireyin Birlik vatandaşlığını önemsenmesini sağlayacak eğitim faaliyetlerine başlanması gerekir.

KAYNAKLAR

AIHS, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi-11 ve 14 Nolu Protokollerle Değiştirilen Metin**, şen Matbaa, Ankara,2012.

ALGANER Yalçın / ÇETİN Müzeyyen Özlem, "Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri (I)", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S.2, 2007.

ALTINBAŞ Deniz, "Avrupa Birliği'nin Başarısız Girişimi: Avrupa Yurttaşlığı", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S:3, 2009.

ARSAVA, A.Fusun, AB'nin Anayasallaşma Sürecinde Temel Haklar Şartı, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, S.2, 2004.

ARSAVA A. Fusun, "Lizbon Sözleşmesi- Reform Sözleşmesinin Önemli Unsurları" , **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Özel Sayı, 2009.

ATA Funda Keskin, **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.

ATALAR Ömer, **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Uzmanlık Tezi**, 2002, <http://www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=314>, Erişim Tarihi: 22.03.2013.

AYBAY Rona, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol", **TBB Dergisi**, S.88, 2010.

AYDIN M. Sabir, **Siyasi ve Hukuki Olarak Avrupa Birliği**, Asil Yayınları, Ankara,2008.

BİLİR Faruk, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.55, S.1, 2006.

BULUT Metin, "Türk Kamu Yönetiminin Dönüşümünde Etkili Bir Araç: Avrupa Birliği İlerleme Raporu", **Sayıştay Dergisi**, S:82, 2011.

CAIRNS Walter, **Introduction to European Union Law**, Cavendish Publishing Limited, London, 2002.

CANBOLAT İbrahim S., **Avrupa Birliği ve Türkiye-Uluslararası Sistemle Ortaklık**, Alfa Akademi Yayınları, Bursa, 2011.

CHALMERS Damian, Davies, Gareth, Monti, Giorgio, **European Union Law**, Cambridge University Pres, UK (United Kingdom), 2010.

DEDEOĞLU Beril, **Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler, Dünden Bugüne Avrupa Birliği (Der: Beril Dedeoğlu)**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003.

DENİZ Bahar Yeşim, “Avrupa Birliği Hukukunda Temel Haklar ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi İle Etkileşimi”, **TBB Dergisi**, s:97, 2011.

DE SCHUTTER Olivier, **Avrupa Sosyal Şartı'nın İki Yaşamı**, DE SCHUTTER Olivier (Koordinatör), **Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa**, s:7-32, Şen Matbaa, Ankara, 2010.

DE SCHUTTER Olivier, **Avrupa Sosyal Şartı'nın Avrupa Birliği Hukukunun Gelişimindeki Rolü**, DE SCHUTTER Olivier (Koordinatör), **Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa**, s:87-133, Şen Matbaa, Ankara, 2010.

GEMALMAZ Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2003.

GÖLCÜKLÜ Feyyaz / GÖZÜBÜYÜK A.Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Ankara, 1996.

GRUBER Annie, “Avrupa Birliğinin İşleyici Sürecinde Avrupa Yurttaşlığı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.22,2005, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg22/gruber.pdf, Erişim Tarihi: 02.03.2013.

GÜLMEZ Mesut, (1991), “Avrupa Sosyal Şart'ına Genel Bir Bakış ve Türkiye”, **İnsan Hakları Yıllığı**, TODAİE Yayınları, C.12, S.1, 1991.

GÜNEŞ Ahmet M., “Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.1-2, 2008.

KACZOROWSKA Alina, **European Union Law**, Routledge (Taylor& Francis Group), London and New York, 2011.

KARAASLAN Erol, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve Yargılama Yöntemi”, **Ankara Barosu Dergisi**, S.3, 2004.

KARAOŞMANOĞLU Fatih, **Tarihin Başlangıcı-Uluslararası İlişkiler& Haklar ve Güvenlik**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

KAYGISIZ Ümmühan, “Avrupa Birliği'nde Son Dönem Demokratikleşme Çabaları: Lizbon Antlaşması'nın Demokratikleşmeye Katkısı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, S:6, 2012.

KESKİN M.Hakan, **Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği**, Ofset Fotomat, Ankara, 2010.

METİN Yüksel, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S.4, 2002.

MOR Hasan, "Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, s:1, 2010.

REİDY Aisling, **İşkencenin Yasaklanması-Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz**, Şen Matbaa, Ankara, 2012.

SANIOĞLU Hilal, (2008), "Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları", **TBB Dergisi**, S.74, 2008.

SARAÇLI Murat, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar**, Adres Yayınları, Ankara, 2012.

TANGÖR Burak, "Avrupa Birliği'nde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.1, 2001.

TAŞDEMİR Hakan, DEMİR Hasan, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, S.3, 2002.

TERZİOĞLU Süleyman S, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, Alp Yayınevi, Ankara, 2007.

TÜRKMEN Füsün, **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, Dünden Bugüne Avrupa Birliği (Der: Beril Dedeoğlu)**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003.

YAKUT Bahadır, "Lizbon Sonrası AB'nin Yeni Kurumsal Yapısı ve Karar Alma Süreçlerinin Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanındaki Yansımaları", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S.2, 2010.

<http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=65>, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, Erişim Tarihi:25.04.2013.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf>, Temel Haklar Şartı, Erişim Tarihi:22.03.2013.

<http://www.ihb.gov.tr/IcerikGoster.aspx?ID=51f7fa57-9b77-4a90-b32ab0f8eda3ee7c>, Avrupa Çocuk Haklarının Kullanımı Sözleşmesi, Erişim Tarihi: 30.04.2013.

<http://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf>, Avrupa Birliğini Kuran Anlaşma (Maastricht Anlaşması), Erişim Tarihi:15.05.2017.

<http://www.inhak.adalet.gov.tr/istatistik/2016/7%20%C3%9C%20kelere%20G%C3%B6re%2019592016%20Y%C4%B1llar%C4%B1%20Ara%C4%B1nda%20Toplam%20%C4%B0hla%20Say%C4%B1lar%C4%B1.pdf>, 1959-2016 Yılında Bazı Ülkelerin Toplam AİHS İhlalleri, Erişim Tarihi: 15.05.2017.

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/437-438.pdf>, Kopenhag Kriterleri, Erişim Tarihi: 16.04.2013.